

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

**TRAKTAT JACOPA BAROZZIJA DA VIGNOLE
U HRVATSKOJ**

Nikolina Demark

Mentor: dr.sc. Jasenka Gudelj, izvanredni profesor

ZAGREB, 2017.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

TRAKTAT JACOPA BAROZZIJA DA VIGNOLE U HRVATSKOJ

Jacopo Barozzi da Vignola's Treatise in Croatia

Nikolina Demark

SAŽETAK

Tema ovog diplomskog rada je traktat *Regola delli cinque ordini d'architettura* Jacopa Barozzija da Vignole. Rad donosi sistematizirani pregled tiskanih izdanja Vignolinog traktata koja su sačuvana u hrvatskim znanstvenim i sveučilišnim knjižnicama, a objavljena u rasponu od 18. do 21. stoljeća. U prvom dijelu rada donijet je prikaz povijesnog razvoja traktatistike o teoriji arhitekture, izloženi su njezini glavni protagonisti i ukratko je opisan razvoj teorijske misli o arhitekturi i problematici sustava klasičnih redova u arhitekturi renesanse. Na temelju dostupne znanstvene literature, ukratko je istraženo jesu li renesansna teorija arhitekture i posebice Vignolino djelo utjecali na razvoj arhitekture na tlu Hrvatske, kako bi se ustanovilo uolikoj mjeri je lokalna sredina sudjelovala u arhitektonskoj kulturi prisutnoj na širem geografskom i kulturnom europskom području. Donijeta je iscrpna biografija J. B. da Vignole te je detaljno prikazan sadržaj prvog izdanja traktata *Regola* nastalog 1562. godine. U drugom dijelu rada donijet je popis svih konzultiranih ustanova u Hrvatskoj te je jasno naznačeno u kojim su sveučilišnim i znanstvenim knjižnicama pohranjena određena izdanja traktata. Detaljno su predstavljeni sadržaj i izgled svih pronađenih i pregledanih izdanja; svako pojedino izdanje uspoređeno je s izvornim djelom, a potom su sva izdanja uspoređena i međusobno kako bi se utvrdilo kakve je formalne i sadržajne promjene djelo doživjelo u rasponu od nekoliko stotina godina. Utvrđeno je da se karakter djela postupno mijenja u skladu s njegovom sve raširenijom primjenom u arhitektonskoj naobrazbi i praksi, te su sve opažene promjene predstavljene i objašnjene u kontekstu razdoblja u kojem je svako pojedino izdanje objavljeno.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Rad sadrži: 43 stranice teksta i 19 slikovnih priloga. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: arhitektura, pravilo, red, Regola, renesansa, teorija, traktat, Vignola

Mentor: dr.sc. Jasenka Gudelj, izvanredni profesor, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači: dr.sc. Tanja Trška, viši asistent i dr.sc. Danko Šourek, docent, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Nikolina Demark, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul Umjetnost renesanse i baroka na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Traktat Jacopa Barozzija da Vignole u Hrvatskoj“ rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 26. rujna 2017.

Nikolina Demark

Zahvale

Zahvaljujem mentorici dr.sc. Jasenki Gudelj na dugotrajnoj, ustrajnoj podršci i pomoći pri nastajanju ovog rada, kao i na usmjeravanju tijekom trajanja studija te poticanju mog interesa za renesansnu arhitekturu i teoriju arhitekture u cjelini.

Ovim putem želim zahvaliti i osoblju Sveučilišne knjižnice u Puli, Sveučilišne knjižnice u Splitu i Knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za ljubaznost i susretljivost pri pregledavanju građe na kojoj se temelji ovaj rad.

Sadržaj

Uvod	1
I. Renesansna traktatistika o arhitekturi i Jacopo Barozzi da Vignola.....	4
1. Talijanska traktatistika o arhitekturi u 15. i 16. stoljeću	4
1.1. Pojava i razvoj nove literarne forme.....	4
1.2. Sustav klasičnih redova i Vitruvije kao uzor.....	5
2. Jacopo Barozzi da Vignola i <i>Regola delli cinque ordini d'architettura</i>	9
2.1. Biografija Jacopa Barozzija da Vignole	9
2.2. <i>Fortuna critica</i> i recepcija Vignolinog traktata	12
2.3. <i>Regola delli cinque ordini d'architettura</i> : struktura i sadržaj prvog izdanja	14
2.2. Traktat kao sredstvo širenja klasičnog jezika arhitekture u 16. stoljeću	19
II. Izdanja traktata <i>Regola delli cinque ordini d'architettura</i> u hrvatskim znanstvenim i sveučilišnim knjižnicama	22
1. Pregled konzultiranih ustanova	22
2. Prikaz izdanja traktata <i>Regola delli cinque ordini d'architettura</i> sačuvanih u hrvatskim knjižnicama	25
2.1. Knjižnica HAZU	25
2.1.1. <i>Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen</i> , Johann Christoph Weigel, Nürnberg, 1725.	25
2.2. Sveučilišna knjižnica u Puli.....	26
2.2.1. Formiranje fonda	26
2.2.2. <i>Regola delli cinque ordini d'Architettura di M. Jac. Barozzio da Vignola</i> , Giuseppe Galeazzi, Milano, 1776.....	27
2.2.3. <i>Architettura del Baroccio da Vignola Concernente i cinque Ordini Delineati, ed Arricchiti</i> , Presso Francesco Loccatelli, Venecija, 1777.....	30
2.2.4. <i>L'architettura di Jacopo Barozzi da Vignola + trattato di meccanica</i> , Apresso Giuseppe Remondini, Bassano, 1800.....	31
2.2.5. <i>Li cinque ordini di architettura di Giacomo Barozzi da Vignola</i> , A spese degli editori, Milano, 1838.	35
2.3. Sveučilišna knjižnica u Rijeci	38
2.3.1. Formiranje fonda	38
2.3.2. <i>I cinque ordini d'Architettura di Giacomo Barozzi da Vignola</i> , Tipografia di Giuseppe Molini all'Insegna di Dante, Firenca, 1834.	38
3. Komparacija izdanja <i>Regola</i> sačuvanih u hrvatskim knjižnicama	41
Zaključak	43
Popis literature.....	44
Popis priloga.....	48

Prilozi	49
Summary	54

Uvod

Tema ovog rada je traktat *Regola delli cinque ordini d'architettura* Jacopa Barozzija da Vignole, prvi put objavljen 1562. godine. Izvorna forma ovog traktata, skup grafičkih listova upotpunjenih kratkim pisanim uputama, znatno se razlikovala od većine tematski srodnih rasprava tog razdoblja koje su u pravilu imale oblik opširnih teorijskih djela u više svezaka s ilustracijama kao sporednim materijalom. S obzirom da je Vignolino pravilo u osnovi matematički princip za izračun pravilnih omjera dijelova arhitektonskog reda, bilo je izuzetno lako primjenjivo u praksi, za razliku od nerijetko složenih formula drugih autora. Odmah po objavljivanju traktat je bio sjajno primljen u javnosti i njegov je uspjeh bio dugovječan, o čemu svjedoče nebrojena izdanja na više od devet svjetskih jezika, kao i činjenica da se dopunjeni prijevodi djela objavljuju sve do početka 20. stoljeća. Široku prihvaćenost Vignolinog djela potvrđuju i izdanja traktata koja su tijekom stoljeća dospjela u privatne zbirke na tlu Hrvatske, gdje su neka i danas prisutna u fondovima sveučilišnih i znanstvenih knjižnica.

Namjera ovog diplomskog rada je dvojaka. S jedne strane, osnovni cilj rada je donijeti prvi sistematizirani pregled tiskanih izdanja Vignolinih traktata sačuvanih u Hrvatskoj. S obzirom da u znanstvenoj literaturi hrvatske povijesti umjetnosti još uvijek nema spomena o većini pronađenih izdanja, podatci predstavljeni u ovom radu zamišljeni su kao polazišna točka ili pomoćno sredstvo u potencijalnom daljnjem istraživanju. U sklopu rada donijet je popis ukupnog broja dostupnih izdanja s pripadajućim lokacijama, a kako bi se izbjegla repetitivnost, izdvojena su i detaljno prikazana samo ona koja se međusobno razlikuju oblikom i sadržajem. Naime, u izdanjima novijeg datuma traktat je bio proširivan dodatnim tekstom i većim brojem ilustracija te se karakter djela postupno mijenjao usporedo sa sistematizacijom obrazovanja arhitekata i graditelja. Sažeto formulirano pravilo, koje je Vignola vizualno prikazao toliko precizno da je bilo moguće šablonski ga prenositi na bilo koji nacrt u nastajanju, organski je preraslo u strukovni priručnik. Izvorni sadržaj obogaćen je dodatnim poglavljima o novim tehnikama gradnje i principima mehanike. Usporedba formalnih karakteristika i sadržaja pojedinih izdanja pokazala je kako jedno teoretsko djelo prolazi kroz specifičan proces rasta i modifikacije sukladno namjeni i postojećem interesu u određenom povijesnom razdoblju.

Ovo saznanje dovelo je do želje za proširenjem opsega istraživanja te posljedično i do druge razine ovog rada. Prikazati pronađena izdanja traktata izlučena iz konteksta značilo bi svesti ih na status kurioziteta ili na skup kataloških jedinica – u najboljem slučaju, na pogodan izvor za tumačenje izvornog sadržaja u okvirima arhitektonske teorije i prakse vremena u kojem je nastao. Znatne razlike između pojedinih izdanja otvorile su prostor za istraživanje uloge ovog djela u stvaranju i razvoju arhitektonske kulture u širem kulturno-geografskom prostoru. Opseg ovog rada ne dopušta iscrpnu potragu za eventualnom primjenom Vignolinog pravila u povijesti arhitekture na tlu Hrvatske, ali je na temelju postojeće znanstvene literature predstavljeno nekoliko primjera koji svjedoče o popularnosti pojedinih modela prenijetih s Vignolinih projekata. Sporedna je namjera rada, dakle, ispitati u kolikoj se mjeri Vignolino djelo odrazilo na razvoj arhitekture na ovim prostorima, bila riječ o kolanju traktata kao obrazovnog sredstva ili o konkretnom prijenosu stanovitih predložaka iz Italije u lokalnu sredinu.

Prvi dio rada predstavlja njegovu teorijsku stranu. Donijet je sažeti prikaz razvoja renesansne traktatistike koja se odnosi na teoriju arhitekture, pri čemu je glavni cilj bio izložiti njezine glavne protagoniste i objasniti utjecaj njihovih djela u razdoblju u kojem su nastala, kao i u narednim stoljećima. S obzirom da je problematika klasičnih redova bila jedan od glavnih predmeta interesa renesansnih arhitekata i teoretičara, ukratko je prikazana razvojna linija teorije redova, uključujući pristupe pojedinih autora.

Ova cjelina zaokružena je izlaganjem podataka o životu i djelu Jacopa Barozzija da Vignole. U sklopu rekonstrukcije biografije na temelju više izvora, navedena su i njegova najpoznatija ostvarenja. S obzirom da je traktat *Regola* centralna tema rada, iscrpno su predstavljeni i forma i sadržaj njegovog prvog izdanja nastalog 1562. godine, kako bi se omogućila što jednostavnija usporedba originala s kasnijim izdanjima u daljnjem tekstu.

Drugi dio rada predstavlja izlaganje rezultata istraživanja. Uvodno poglavlje te cjeline oblikovano je kao pregled svih zbirki i fondova knjižnica konzultiranih u potrazi za izdanjima Vignolinog djela na tlu Hrvatske. Kako bi se stvorio što potpuniji popis za daljnje istraživanje, navedeni su konkretni podatci o lokacijama pronađene materije, ali i ustanove koje ne raspolažu nijednim primjerkom, iako u njima postoje fondovi starih i rijetkih knjiga.

Slijede zasebna poglavlja s prikazima pojedinih izdanja traktata u kojima je donijet njihov formalni opis te je detaljno prikazan sadržaj; sva su izdanja uspoređena s originalom kako bi se ustanovilo koliko se sadržaj razlikuje u odnosu na izvornik i na koji način.

Eventualne razlike protumačene su u kontekstu razdoblja objavljivanja pojedinih izdanja, a proširivanje i modifikacija sadržaja povezani su s prilagođavanjem djela potrebama studentima arhitekture i prakticirajućim arhitektima. Pri oblikovanju redoslijeda prikaza logično se nametnuo kronološki čimbenik, koji u najvećoj mjeri pogoduje praćenju razvoja forme traktata iz kratkog skupa uputa u opširan priručnik za praktičnu uporabu.

I. Renesansna traktatistika o arhitekturi i Jacopo Barozzi da Vignola

1. Talijanska traktatistika o arhitekturi u 15. i 16. stoljeću

1.1. Pojava i razvoj nove literarne forme

Oživljavanje interesa za arhitekturu antike jedno je od osnovnih obilježja talijanske renesanse. Jedan od temelja razvoja teorije arhitekture u 15. i 16. stoljeću bilo je djelo *Deset knjiga o arhitekturi* (*De architettura libri decem*, I. st. pr. Kr) Marka Polija Vitruvija.¹ Upoznavanje s Vitruvijem označilo je početak razdoblja u kojem je stvaranje kanona *all'antica* dobilo formalno teorijsko sredstvo u vidu traktata, a poznavanje teorije označavalo razliku između arhitekta intelektualca i graditelja obrtnika. Renesansno je doba donijelo promjenu statusa arhitekture iz praktične, empirijske djelatnosti u uzvišenu umjetnost (*Arte*); ona više nije smjela biti podučavana i stvarana na istom mjestu,² a prijenos znanja nije mogao biti ograničen samo na usmenu predaju. Od rane renesanse nadalje, arhitektura je zahtijevala temeljitu argumentaciju, definiciju i pisanu riječ, a promjene rječnika podjednako su se odvijale u teoriji i u praksi.³ U ovom razdoblju arhitekti počinju pisati teorijska djela kako bi istovremeno održavali reputaciju intelektualaca, predstavili se široj javnosti te stekli naklonost mecena kojima su posvećivali svoje traktate. U kontekstu razvoja temeljitog obrazovanja višeg sloja društva, upućenost u teoriju arhitekture počela je označavati intelektualni prestiž ne samo među pripadnicima struke, već i u krugovima klera i plemenitih obitelji. Naručitelji koji su javno iskazivali svoj društveni status angažiranjem poznatih arhitekata za izgradnju palača, vila i sakralnih objekata, u vidu traktata dobili su dodatno sredstvo za isticanje značaja naručenih zdanja. Razvoj tiska, iako nije bio jedini okidač procvata traktatistike, uvelike je utjecao na širenje sklonosti *all'antica* arhitekturi u višim slojevima društva.⁴ Cirkulacija tiskanog materijala po Italiji, a nedugo kasnije i širem europskom teritoriju, omogućila je

¹ Iako su sačuvani srednjovjekovni primjerci Vitruvijevo djela, intenzivno istraživanje Vitruvija u renesansi potaknuto je otkrivanjem primjerka Vitruvijevo djelo kojeg je 1416. godine pronašao Poggio Bracciolini. Djelo je, s obzirom na status jedinog sačuvanog pisanog izvora o antičkoj arhitekturi, bilo iscrpno proučavano i često objavljivano. Mogu se istaknuti *editio princeps* kojeg objavljuje Giovanni Sulpizio da Veroli 1486. godine, prvo ilustrirano tiskano izdanje objavljuje Fra Giocondo 1511. godine, te prijevod s komentarima za kojeg je ilustracije načinio A. Palladio, a objavio ga Daniele Barbaro 1556. godine. Usp. *Dizionario Enciclopedico di Architettura e Urbanistica*, ur. Paolo Portoghesi, Istituto Editoriale Romano, Rim, 1969., str. 247.

² Misli se na radionice i gradilišta koja su u srednjem vijeku istovremeno bila mjesto za obuku i konkretnu izgradnju. Usp. *Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, svezak I, Taschen, Köln, 2011., str. 10.

³ Ibid, str. 10.

⁴ *Paper Palaces: The Rise of the Renaissance Architectural Treatise*, ur. Vaughan Hart i Peter Hicks, Yale University Press, New Haven i London, 1998., str. 6-7.

upoznavanje društva s novim stilskim tendencijama. Raspolaganje brojnim izdanjima različitih traktata i arhitektonskih nacрта također je olakšalo prijenos pojedinih rješenja u arhitekturi te njihovo citiranje na većem broju građevina, kako na Mediteranu, tako i u zapadnoj i sjevernoj Europi.

1.2. Sustav klasičnih redova i Vitruvije kao uzor

Iako postoje podatci o većem broju prijepisa Vitruvijevega djela koja nastaju još u srednjem vijeku, Vitruvijeveg utjecaj na teoriju arhitekture naglo ojačava tek sredinom 15. stoljeća. Poznato je da se djelo često spominje i u prvoj polovici stoljeća, ali tad je još uvijek bilo smatrano izvorom znanja o antičkoj povijesti i kulturi, a ne o arhitekturi i graditeljskom umijeću.⁵ Prekretnicu označava pojava *Deset knjiga o graditeljstvu (De re aedificatoria libri decem)*, oko 1450.) Leon Battiste Albertija, koji je, nezadovoljan manjkavostima dostupnih kopija Vitruvija, odlučio napisati nadopunjeno i poboljšano djelo.⁶ U društveno-kulturnom ozračju u kojem pisana riječ osigurava kredibilitet novom jeziku arhitekture, pozivanje na jedinog poznatog antičkog autora traktata o arhitekturi bilo je logičan postupak. Arhitekti su se ugledali na svog prethodnika koji je također pisao o vlastitim klasičnim uzorima te posvetio djelo tadašnjem vladaru, caru Augustu;⁷ pa je istovjetna praksa usvojena u razdoblju intenzivnog oživljavanja antike. Poznavanje i pozivanje na Vitruvija postaju uvriježenim sredstvima ojačavanja svijesti o arhitekturi kao umjetničkoj disciplini.⁸

Autori traktata o arhitekturi u 15. i 16. stoljeću, slijedeći Vitruvijeveg primjer, donosili su iscrpne opise materijala i tehnika gradnje, tipološku podjelu arhitekture te promišljanja o estetici, oslanjajući se u velikoj mjeri na primjere sačuvanih antičkih građevina.⁹ Integralni dio teorije arhitekture činio je sustav klasičnih redova; pitanje njihove primjerene namjene i problem iznalaženja idealnih proporcija reda bili su predmet interesa za teoretičare i arhitekte.

⁵ Usp. Georgia Clarke, *Vitruvian paradigms*, Papers of the British School at Rome, vol. 70, 2002, str. 325-326.

⁶ Sačuvani Vitruvijeve spisi iz antike bili su pisani na kompleksnoj kombinaciji grčkog i latinskog jezika; Alberti traktat piše na latinskome jeziku. Georgia Clarke, *Vitruvian paradigms*, str. 325.

⁷ Misli se na klasičnu grčku arhitekturu.

⁸ Georgia Clarke, *Vitruvian paradigms*, str. 332.

⁹ Brojna teorijska djela istaknutih autora 15. i 16. stoljeća referiraju se na antičke spomenike sačuvane na tlu Hrvatske. Primjerice, Serlio donosi crteže triju građevina u Puli: rimskog teatra, amfiteatra i slavoluka Sergijevaca. Slavoluk spominju i Palladio i Scamozzi; Palladio ga rabi kao primjer za pravilne proporcije korintskog reda. Vignola u svom traktatu ne donosi primjere antičkih spomenika iz Hrvatske. Usp. Jasenka Gudelj, „Architectural treatises and the East Adriatic Coast: cultural transfers and the circulation of knowledge in the Renaissance“, u: *Artistic Practices and Cultural Transfer in Early Modern Italy. Essays in Honour of Deborah Howard*, ur. Nebahat Avcioğlu i Allison Sherman, Farnham, Ashgate, 2015., 107-127.

Bogati korpus antičke arhitekture pružao je izazov za kodificiranje i klasifikaciju dekorativnih elemenata, čija je osnova – stup s pripadajućim gređem – u renesansi postala centralnim nositeljem izraza *all'antica*.¹⁰ Vitruvijevih *Deset knjiga o arhitekturi* predstavljalo je jedini teorijski oslonac renesansnim arhitektima te je novi sustav za kategorizaciju doktrine o ljepoti arhitekture mogao proizaći isključivo iz kombinacije Vitruvijeve spisa i „čitanja“ sačuvanih antičkih građevina.¹¹ Valja napomenuti da je prestižni status Vitruvijeve teorije u visokim krugovima tog vremena nerijetko dovodio arhitekta u razdor između poštivanja autoriteta antike i potrebe za samostalnim doprinosom teoriji u razvoju. Učestali spomen Vitruvija u tekstovima traktata bilo je svojevrsno nepisano pravilo ukoliko su autori imali za cilj svidjeti se naručiteljima i čitateljima, tako da arhitekti pribjegavaju konstantnim izrazima divljenja prema Vitruvijevoj djelu, a vlastite teorijske principe grade u odnosu na Vitruvijevo – često nejasno – terminologiju.¹²

Kad je riječ o sustavu klasičnih redova, pitanje Vitruvija kao izvora i temelja daljnjeg razvoja tog područja arhitektonske teorije donekle je problematično. Iako on opisuje redove, nije donio njihov usustavljen pregled niti detaljne upute o njihovom izgledu i primjeni, a renesansna težnja klasifikaciji svakog polja znanja nalagala je oblikovanje preglednog sustava prikladnog za suvremenu uporabu. Metoda proučavanja rimskih antičkih građevina te nastojanje da se empirijski skupljeni podaci smisleno nadovežu na Vitruvijevo teoriju u osnovi je bila nesigurna i ostavljala previše prostora za pogreške pa su arhitekti pribjegavali samostalnom nadopunjavanju postojećih pravila.¹³ Autori poput Albertija, Filaretea i Francesca di Giorgia donosili su svoje sustave redova s pripadajućim pravilima, no u svim je djelima 15. stoljeća prisutna tendencija da se određeni nedostaci u Vitruvijevoj djelu zanemare ili proizvoljno rekonstruiraju.

Drugi problem manifestirao se uslijed činjenice da se Vitruvijeve pravila o klasičnim formama u arhitekturi (knjige III i IV) odnose na izgradnju hramova i podrazumijevaju slobodnostojeće nosive elemente. Zahvaljujući razvoju tehnika gradnje, rimski arhitekti su još za vrijeme njegova života počeli prijašnje nosive elemente hramova koristiti isključivo za dekoraciju; primjerice, pilastri i određeni dijelovi gređa nisu više imali nikakvu konstruktivnu

¹⁰ Usp. Frédérique Lemerle, *Ars et ratio en architecture: La théorie des ordres*, u: *Seizième Siècle*, br. 8, Librairie Droz, 2012., str. 29-30.

¹¹ Usp. *Architectural Theory from the Renaissance to the present*, svezak I, str. 11.

¹² Usp. Myra Nan Rosenfeld, *From Bologna to Venice and Paris: The Evolution and Publication of Sebastiano Serlio's Books I and II, "On Geometry" and "On Perspective", for Architects*, u: *Studies in the History of Art*, Vol. 59, Symposium Papers XXXVI: The Treatise on Perspective: Published and Unpublished (2003). str. 284.

¹³ Usp. Georgia Clarke, *Vitruvian paradigms*, str. 334.

ulogu.¹⁴ Renesansni arhitekti su mjerenja i daljnju klasifikaciju mogli vršiti samo na takvim, novijim sačuvanim antičkim građevinama te su Vitruvijeve upute – koje su izvorno tehničke prirode i odnose se na konkretnu izgradnju – prisvojene kao pomoćno sredstvo u oblikovanju novog estetskog kanona. Dio njegove teorije koji se odnosi na redove shvaćen je kao skup pravila za određivanje pravilnih omjera elemenata elevacije i usvojen u sklopu doktrine u nastanku, a dimenzije nosivih dijelova ostale su pitanjem praktičnog iskustva.¹⁵

Vitruvije spominje dorski, jonski, korintski i toskanski red, pri čemu potonjeg ne opisuje kao *red* već kao raspored dijelova, a referira se na njega samo u odnosu na jedan hram na kojem je prisutan. Također, korintski red smatrao je svojevrsnom podvrstom jonskog reda, ali s drugačijim kapitelom.¹⁶ Prisutnost teorije redova i vezanih primjera količinski se svodi otprilike na desetinu njegovog ukupnog teksta te je logično zaključiti da, iako su unutar Vitruvijeveg opusa redovi imali važno mjesto, u kontekstu njegova djela nisu predstavljali dogmu. U talijanskoj renesansi, usporedo s otkrivanjem Vitruvija, usvajanje kanona redova viđeno je pak kao način da se ukaže na vezu s antičkom kulturom kao porijeklom civilizacije;¹⁷ Alberti piše o sustavu redova kao izrazu talijanskog nacionalnog identiteta i kršćanskog morala.¹⁸ S obzirom da se u 15. stoljeću kanon *all'antica* poimao kao sustav elemenata u arhitekturi koji je nastao na temelju proporcija čovjeka stvorenog od Boga, integracija klasičnih redova u renesansnu arhitekturu dala je zamaha predstavljanju arhitekture i izgradnje kao pothvata obilježenog kršćanskim duhom.¹⁹

Alberti u svojem traktatu prvi spominje i kompozitni red, dotad smatran rimskom podvarijantom korintskog reda. U knjizi VII, Alberti ga naziva talijanskim (*Italico*) i opisuje kao spoj „razigrane raskoši korintskog i ugodne finoće jonskog reda“;²⁰ tek u nekim kasnijim prijevodima javlja se termin *composito*. U 16. stoljeću, ortodoksnom poimanju redova prvi značajniji doprinos daje Sebastiano Serlio, koji kompozitni red punopravno ubraja među ostale te oblikuje kanon pet klasičnih redova u arhitekturi zajedno s pripadajućim nazivljem, poretkom te vrlo detaljno definiranim proporcijama elemenata. Serlio već u samom naslovu

¹⁴ *Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, svezak I, str.1.

¹⁵ *Usp. Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, svezak I, str.11.

¹⁶ Georgia Clarke, *Vitruvian paradigms*, str. 335.

¹⁷ *Paper Palaces: The Rise of the Renaissance Architectural Treatise*, str. 29.

¹⁸ *Ibid*, str. 6.

¹⁹ *Ibid*, str. 6.

²⁰ „...il quale à la giocondità Corinthia ha aggiunto le delizie Ioniche...” *I dieci libri de l'architettura di Leon Battista de gli Alberti Fiorentino*, Apresso Vincenzo Vavgris, Venezia, 1546., str. 147.

svog djela o redovima (1537.)²¹ navodi uspješno izvršenu klasifikaciju redova s odgovarajućim primjerima u praksi te ukazuje da se poziva na Vitruvija,²² ali samo u određenoj mjeri. On ne samo da nadopunjuje sustav, već se ne ustručava povremeno proturječiti Vitruviju ili ga ispraviti ondje gdje može predložiti bolje rješenje ako je takve slučajeve moguće opravdati estetskim argumentima.²³ Serliov traktat predstavlja još jedan primjer arbitrarnog formuliranja novih koncepata u svrhu klasifikacije, jer je ubrajanje kompozitnog reda u kanon izvršio na temelju vrlo raznovrsnog bogatog fundusa antičkih baza i kapitela koji stilskim karakteristikama nisu odgovarali ostalim poznatim kategorijama. S obzirom da se, unatoč međusobnim razlikama, nisu uklapali u postojeći sustav redova, valjalo ih je racionalno kategorizirati i imenovati kako bi postali dijelom dobro organizirane strukture.²⁴ U ovom trenutku *red* kao koncept još uvijek nije definiran; Vitruvije zasebno imenovanim tipovima nije pridao nikakvo zbirno ime već ih naziva rodovima (*genera*), Alberti je rabio samo općeniti termin *ornamenti*, a Serlio u svojim zapisima koristi naziv *maniera*. Tek će Vignola u djelu *Regola delli cinque ordini d'architettura* (1562.) primijeniti konkretni pojam red (*ordine*), koji se otad uvriježeno koristi u teoriji arhitekture i najbolje simbolički odgovara renesansnom mentalnom sklopu koji uvijek teži definiranju pravila.

Vignola svojim djelom ne formulira novi kanon sustava redova kao njegovi prethodnici, već se temelji na postojećem prihvaćenom sustavu pet redova i predstavlja doprinos teoriji arhitekture na razini konstrukcije. Uzevši u obzir predmetnu materiju drugih traktata renesansnog razdoblja, očito je da se Vignola ne upušta u promišljanje teorije redova u klasičnom smislu. Njegov traktat ne dotiče se simbolike arhitektonske dekoracije koju izlažu drugi autori i ne ulazi u povezivanje primjerenog odabira vrste reda u odnosu na funkciju građevine, već se fokusira isključivo na oblikovanje preciznog matematičkog pravila za određivanje numeričkih omjera elemenata reda. U traktatu također nema ni referenci na teoriju njegovih suvremenika niti spomena o građevinama koji nastaju u razdoblju kad je djelo pisano; Vignola u prvom izdanju ne donosi čak ni primjere iz vlastite arhitektonske

²¹ *Regole generali di architettura sopra le cinque maniere degli edifici, cioe, thoscano, dorico, ionico, corinthio, et composito, con gli esempi dell'antiquita, che, per la maggior parte concordano con la dottrina di Vitruvio*; radi se o Četvrtoj knjizi u seriji njegovih djela o teoriji arhitekture.

²² Serlio u Treću knjigu uvršta i antičke spomenike u Puli. Usp. Jasenka Gudelj, *Europska renesansa antičke Pule*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

²³ Usp. Georgia Clarke, *Vitruvian paradigms...*, str. 340. Serlio nekoliko godina kasnije u knjizi III proturječi sam sebi izražavajući negodovanje prema arhitektima koji se suprotstavljaju Vitruviju i izjavljuje da bi njegove riječi trebale biti smatrane „svetima i nepovredivima“.

²⁴ Ibid, str. 342.

prakse.²⁵ Jedini autor na kojeg se Vignola poziva je, naravno, Vitruvije, ali u skladu s karakterom traktata, reference na Vitruvija odnose se samo na dimenzije redova, a ne na njegovu teoriju u širem opsegu. S obzirom na sadržaj traktata, jasno je zašto je njegov značaj odjeknuo prvenstveno u praksi, a ne toliko na polju teorije. Pregledan sustav za konstrukciju pojedinih redova rapidno je prihvaćen kao pomoćno sredstvo u projektiranju, a shematizirane nacрте arhitekti su usvojili kao obrasce spremne za uporabu.

2. Jacopo Barozzi da Vignola i *Regola delli cinque ordini d'architettura*

2.1. Biografija Jacopa Barozzija da Vignole

Jacopo Barozzi zvan Vignola rođen je 1. listopada 1507. u mjestu Vignola u talijanskoj pokrajini Emilia-Romagna, u blizini Modene. U ranoj mladosti, nakon očeve smrti, Vignola odlazi u Bolognu gdje izučava slikarski zanat u radionici nepoznatog majstora, ali mu se interes ubrzo okreće arhitekturi. Giorgio Vasari u zapisu iz 1565. godine navodi da je Vignola „...u djetinjstvu i mladosti u Bologni izučavao slikarsko umijeće, ali bez puno uspjeha jer nije bio ispravno usmjeren od početka.“²⁶ Usto, imao je „...mnogo veću osobnu sklonost arhitekturi nego slikarstvu, o čemu jasno svjedoče njegovi crteži i mali broj izvedenih slikarskih djela“ na kojima su učestalo bili prisutni arhitektonski elementi.²⁷ Ta prirodna sklonost bila je „...toliko snažna da je Vignola bio sposoban u kratkom vremenskom razdoblju jednako dobro ovladati i osnovnim principima u arhitekturi i njenom najtežom problematikom.“²⁸ S druge strane, tijekom formativnog razdoblja kojeg je Vignola proveo u Bologni, u gradu borave i djeluju Baldassare Peruzzi i Sebastiano Serlio te je izgledno da pod njihovim utjecajem Vignola stječe interes za proučavanje teorije arhitekture i problema perspektive.²⁹

²⁵ U kasnijim izdanjima izvornom sadržaju dodano je nekoliko ilustracija s prikazima određenih rješenja prisutnih u nekima od Vignolinih realiziranih projekata.

²⁶ Giorgio Vasari, *Le vite de piu eccellenti pittori, scultori ed architettori*, tomo VII, Firenca, G.C. Sansoni, Editore, 1881., str. 105.

²⁷ Ibid, str. 105.

²⁸ Ibid, str. 105.

²⁹ S. Serlio (1475.-1554.) autor je opsežnog teorijskog djela o arhitekturi, poznatog pod kratkim naslovom *Arhitektura* ili *Tutte l'opere d'architettura et prospettiva*. Prvi dio (Knjiga IV) objavljen je 1537. godine, a problematizira pet klasičnih redova u arhitekturi. S obzirom na istovremeni boravak dvojice arhitekata u Bologni, vjerojatno je neposredni kontakt sa Serliovom teorijom utjecao na kasnije formiranje Vignolinog traktata *Regola delli cinque ordini dell'architettura* (1562.). Usp. *Canon of the Five Orders of Architecture*. Giacomo Barozzi da Vignola, ur. David Watkin, Dover Publications Inc., Mineola, New York, 2011., str. 3.

Oko 1537. godine Vignola s obitelji odlazi u Rim u želji za daljnjim usavršavanjem te u potrazi za poslom; Jacopo Melighini, arhitekt pape Pavla III., prima ga u svoju službu. Ubrzo nakon toga, Vignola je ponudio svoje usluge Vitruvijanskoj akademiji koja je u to vrijeme pripremala projekt objavljivanja opsežne ilustrirane studije o klasičnoj arhitekturi, s naglaskom na Vitruvijevoj teoriji.³⁰ U sklopu projekta, Vignola se obvezao na istraživanje i mjerenje svih postojećih antičkih spomenika u Rimu,³¹ a njegovi su arhitektonski crteži vjerojatno trebali biti uvršteni u planirano izdanje kao popratne ilustracije teksta. Financijska podrška stečena ovim angažmanom omogućila mu je sigurnu egzistenciju i nesmetano izučavanje klasične arhitekture. Projekt Vitruvijanske akademije nije proveden u djelo te zapisi i crteži koje je Vignola u ovom razdoblju načinio nisu sačuvani, ali izravni kontakt s antičkim nasljeđem i istraživanje spomenika u njihovom povijesnom kontekstu sasvim su sigurno temelji njegovog kasnijeg teorijskog opusa. Ignazio Danti u Vignolinoj biografiji navodi da je arhitekt bio svjestan da za poznavanje antičke arhitekture nije dovoljno samo biti upućen u Vitruvijevu teoriju, već da pravila koja Vitruvije iznosi treba proučavati ostvarena u konkretnoj materiji – ostacima antičkih građevina – kako bi ih se moglo istinski razumjeti.³²

Vignola u Rimu oko 1540. godine započinje suradnju s bolonjskim slikarom Francescom Primaticciom, tada u službi francuskog kralja Franje I. Primaticcio je u Rim došao sa zadatkom da izradi gipsane odljeve antičkih mramornih skulptura prema kojima bi se potom na francuskom dvoru mogle izraditi replike; nakon dovršenog posla, Vignola s njim odlazi u Fontainebleau i dvije godine sudjeluje u izgradnji nove palače.³³ Sukladno obećanju danom grofu Filippu Pepoliju, vraća se u Bolognu 1543. godine i postaje glavni graditelj crkve San Petronio, potvrđen i od strane pape Pavla III. Time započinje sedmogodišnje razdoblje Vignoline aktivnosti u Bologni, gdje izrađuje projekt za pročelje i ciborij glavnog oltara San Petronia te projektira palaču Bocchi-Piella i Portico dei Banchi. Vasari navodi da je ovaj period bio obilježen učestalim raspravama i sukobima s istaknutim ličnostima u gradu, uslijed čega Vignola nije mogao u potpunosti realizirati niti jedan projekt osim gradskog

³⁰ Tal. *Accademia Vitruviana* ili *Accademia della Virtù*, udruženje čiji su članovi bili arhitekti, umjetnici, antikvari, učenjaci, klerici te općenito pojedinci humanističkog nazora i interesa. U vrijeme Vignolinog djelovanja u Rimu, na čelu akademije nalazio se Claudio Tolommei. Usp. *Canon of the Five Orders of Architecture*, ur. David Watkin, str. 3.

³¹ Usp. G. Vasari, *Le vite...* str. 106. Vasari navodi i da su u sklopu akademije djelovali budući papa Marcello Cervini, Alessandro Manzuoli i kardinal Bernardino Maffei.

³² Ignazio Danti, „Vita di M. Iacomo Barozzi da Vignola, Architetto, & Prospettivo eccellentissimo“, u: *Le Due regole della prospettiva pratica di M. Iacomo Barozzi da Vignola*, Stamparia camerale, Rim, 1611.

³³ G. Vasari, *Le Vite...* str. 106.

kanala,³⁴ dok Danti otvorenije osuđuje neimenovane javne osobe zbog čije zavisti i ustrajnog inata realizacija planova za San Petronio nije mogla napredovati.³⁵

Na poziv novoimenovanog pape Julija III., Vignola se 1550. godine vraća u Rim. Ondje će provesti ostatak života, odlazeći samo povremeno nadzirati izvedbu projekata izvan grada. Papa ga, na Vasarijevu preporuku, imenuje svojim službenim arhitektom te mu povjerava izgradnju vile Giulie (1553.) i crkve Sant'Andrea na via Flaminia (1553.); ova dva projekta učvrstila su Vignolin status afirmiranog arhitekta. Kardinal Alessandro Farnese, unuk pape Pavla III. s kojim je Vignola ranije surađivao, 1556. godine angažira Vignolu za izgradnju vile Farnese u Capraroli. Radovi na izgradnji započinju 1559. godine i završavaju nakon Vignoline smrti, a vila je postala njegovo najhvaljenije djelo. Nekoliko mjeseci nakon Michelangelove smrti 1564. godine, Vignola i Pirro Ligorio imenovani su za glavne arhitekte pri nastavku radova na crkvi sv. Petra u Vatikanu.³⁶ Posljednje važno zdanje na kojem radi je crkva Il Gesù u Rimu (1568.), čiji je naručitelj također bio kardinal Farnese. Vignola umire 7. kolovoza 1573. godine u Rimu, gdje je u skladu sa stečenom reputacijom pokopan u Panteonu uz počasni obred.

J. Coolidge donosi zanimljiv prilog poznavanju Vignolinog lika i navodi da on sam nije ostavio nijednog pozitivnog zapisa o arhitektima svoga doba te se prema dostupnim podacima i sačuvanoj korespondenciji čini da je često ulazio u sukobe s profesionalnim suradnicima.³⁷ Unatoč ukazanome mu poštovanju njegovih naručitelja i mecena, tijekom procesa projektiranja i izgradnje dolazilo je do neslaganja s drugim arhitektima i podređenim osobljem; ugrožena i usporena izvedba radova tako je opetovano dovodila do gubitka podrške i razumijevanja te su se naručitelji okretali drugim arhitektima. Suprotno većini svojih suvremenika, Vignola nije posjedovao uglađeni karakter ni obrazovanje uobičajeno za renesansnog čovjeka, već je za razliku od niza *univerzalnih genija* svoga doba prvenstveno bio majstor svog obrta. Nedostatak profinjenosti i takta u društveno-kulturnom okruženju kasnog XVI. stoljeća mogao je predstavljati problem za arhitekta u izgradnji njegova ugleda,

³⁴ Ibid, str. 106.

³⁵ I. Danti, *Le due regole della prospettiva pratica...*

³⁶ Ligorio je u ovoj situaciji vjerojatno bio nadređeni arhitekt, o čemu svjedoči dvostruko veći iznos dodijeljenog mu honorara od onog kojeg je primao Vignola. Pretpostavlja se i da je Vignola ranije, od 1551. do 1555. godine, već surađivao s Michelangelom na izgradnji dijela crkve Sv. Petra. Usp. David R. Coffin, *Pirro Ligorio: The Renaissance Artist, Architect, and Antiquarian*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2004., str. 68.

³⁷ Usp. John Coolidge, *Vignola's Character and Achievement*, u: *Journal of the Society of Architectural Historians*, sv. 9, br. 4, prosinac 1950., str. 10-14.

no Vignola je svejedno osiguravao brojne narudžbe zahvaljujući široko poznatom iskustvu i poznavanju konkretne materije.

2.2. *Fortuna critica i recepcija Vignolinog traktata*

Kritika o Vignoli u vrijeme njegovog aktivnog stvaralaštva u pravilu je bila pozitivna. Glavni izvori o Vignolinom životu i razvoju karijere su G. Vasari i I. Danti; obojica donose njegove biografije uz pregled izvedenih projekata čiji je autor ili na kojima je u nekom periodu radio. Vasari Vignolin životopis ne donosi kao zasebnu cjelinu, već u sklopu poglavlja o Taddeu Zucchariu (pisanom 1565.), koji je s njim radio na vilu u Capraroli. Uz prve službeno zabilježene biografske podatke na kojima se temelji većina kasnijih rekonstrukcija Vignolina životopisa, pohvalno govori o njegovim crtežima nastalim u periodu školovanja u Bologni i navodi da već i njegovi rani radovi svjedoče o naklonosti arhitekturi i izvrsnom osjećaju za perspektivu. I. Danti u predgovoru prvog izdanja Vignolinog traktata *Le due regole della prospettiva pratica* (1582.)³⁸ donosi detaljnu biografiju uz kronološki prikaz arhitektonskog opusa. Uz očekivane uzvišene epitete na račun Vignolinog rada kojima je životopis protkan, na kraju ga otvoreno naziva najboljim arhitektom svog vremena koji je „zaslužen pokopan u najvrsnijoj građevini na svijetu“ i zaključuje da dva teorijska djela koje je ostavio za sobom nitko od njegovih suvremenika nije nadmašio.

Andrea Palladio spominje Vignolu u sklopu traktata *I quattro libri dell' architettura* (1570.),³⁹ u četvrtoj knjizi ističe ga kao jednog od najistaknutijih arhitekata XVI. stoljeća uz Michelangela, Sansovina, Peruzzia, Sangalla, Sanmichelia, Vasarija i Leonia. Prema Palladiu, arhitektura je dugo stagnirala te tijekom pontifikata Julija III. ona konačno ponovno *izlazi na svjetlo*,⁴⁰ a Vignola i njegovi suvremenici zaslužni su za oživljavanje antičke graditeljske tradicije i povratak arhitekture staroj slavi. Vignolin traktat Palladio izravno ne spominje.

Giovanni Baglione u djelu *Le vite...* (1642.) donosi kratku biografiju i neutralni pregled Vignolinih ostvarenja u praksi, a pozitivno naglašava samo njegova teorijska djela.⁴¹ Francesco Milizia u pregledu *Le vite de' piu' celebri architetti...* (konzultirano izdanje 1768.)

³⁸ Egnatio [Ignazio] Danti, „Vita di M. Iacomo Barrozzii da Vignola, Architetto, & Prospettivo eccellentissimo“, u: *Le Due regole della prospettiva pratica di M. Iacomo Barozzi da Vignola*, Stamparia camerale, Rim, 1611.

³⁹ Andrea Palladio, *I quattro libri dell'architettura*, Apresso di Bartolomeo Carampello, Venecija, 1616.

⁴⁰ Preciznije, bila je *come sepolta*.

⁴¹ Giovanni Baglione, *Le vite de' pittori, scultori, architetti, ed intagliatori, Dal pontificato di Gregorio XIII. del 1572. fino a' tempi di Papa Urbano VIII. nel 1642.*, Napulj, 1733., str. 8.

u sklopu Vignoline biografije i pregleda opusa donosi već spomenutu informaciju da je Vignola svojedobno zaključio da se dobrim arhitektom ne postaje samo proučavajući Vitruvija i radeći na nacrtima, već da treba izučavati postojeće antičke građevine.⁴² Milizia navodi da je sretna okolnost što je Vignola odustao od slikarstva te se posvetio proučavanju perspektive i snagom svog genija formuirao načelo koje je predstavio u traktatu dostupnom svima.

Pitanju recepcije Vignolinog traktata na širem europskom području može se pristupiti s dvije strane. Ukupni fond izdanja *Regola* u rasponu od nekoliko stoljeća, kao i broj svjetskih jezika na koje je djelo prevedeno, svjedoči o njegovoj popularnosti u arhitektonskoj praksi. Vignolino izuzetno postignuće očitovalo se u činjenici da je, iako se ne upušta u teoretiziranje o simboli redova niti njihovoj pravilnoj primjeni u odnosu na tipologiju arhitekture, uspješno formuirao objektivno pravilo za konstrukciju pet klasičnih redova. Oslobođeni konteksta i prikazani maksimalno stilizirano, Vignolini redovi i pripadajući modul postoje kao univerzalno mjerilo, nevezano uz pojedinu građevinu i lišeno opsežnog teorijskog tumačenja.⁴³ Prema Vignoli, pridržavanje pravila vodilo je ostvarivanju savršenih proporcija i postizanju harmonije; primjena rigoroznog matematičkog principa bila je nepogrješiv put k optimalnom rezultatu, dostizanju ideala pravilnog i *lijepog* u arhitekturi. Ovakav pristup te forma traktata koja je omogućavala jednostavnu primjenu pravila u praksi logični su uzroci dobroj recepciji djela u krugovima prakticirajućih arhitekata i studenata arhitekture. Nadmoć slike nad tekstom učinila je djelo pristupačnim široj publici, a sažete upute, kako je pokazano u sklopu ovog rada, bilo je moguće naknadno proširiti, dodatno pojasniti, ili sistematizirati na više načina po želji kako bi se traktatom moglo služiti kao edukativnim ili pomoćnim sredstvom.

Međutim, upravo taj racionalni pristup uzrokovao je stanovit prijezir prema Vignolinom traktatu na polju teorije arhitekture. Dok je u praksi djelo bilo prihvaćeno s entuzijazmom, naišlo je na otpor u domeni traktatistike u kulturnom ozračju razdoblja u kojem je nastalo. Za razliku od svojih suvremenika koji su se upuštali u opsežno izlaganje teorije i promišljali je na filozofskoj razini, Vignola je na putu do iznalaženja pravila odbacio riječ kao sredstvo, odlučio se protiv tumačenja i elaboracije. Strogo pragmatičan princip s vremenom je stekao

⁴² Francesco Milizia, *Le vite de' piu' celebri architetti d'ogni nazione e d'ogni tempo precedute da un saggio sopra l'architettura*, Stamparia di paolo Giunchi Komarek a spese di Venunzio Monaldini Libraro, Rim, 1768., str. 262.

⁴³ Usp. C. Thoenes, 2013., http://architectura.cesr.univ-tours.fr/Traite/Notice/ENSBA_LES64.asp?param=en [pregledano 25. srpnja 2017.]

status proizvoljne doktrine i nepokolebljive dogme. Pravilo koje nije počivalo na teoriji i humanističkom pristupu, već je proizlazilo iz brojnih mjerenja i arbitrarnog prilagođavanja proporcija antičkih građevina, nije naišlo na dobar odaziv u krugu istaknutih teoretičara toga vremena. Kako Thoenes navodi, Vignolini suvremenici nisu pristupali problemu redova na jednak način; njegovo je djelo stoga ostalo prihvaćeno na razini „abecede za početnike“ ili „slikovnice za plemiće“.⁴⁴ Autori koji su o Vignoli pisali pohvalno, poput Baglionea i Milizie, u pravilu su bili biografi ili povjesničari arhitekture; ugled je Vignola stekao prvenstveno na račun svojih ostvarenja u praksi, a ne svojim teorijskim djelom.

Ipak, spomenutom statusu priručnika za početnike možemo zahvaliti na broju sačuvanih izdanja *Regola*. Utilitarni karakter traktata doveo je do njegovog dobrog prijema u struci, a forma ga učinila pogodnim za lako umnažanje i prijenos. U razdoblju obilježenom cirkulacijom ideja i rješenja na širem geografskom području, skup vizualnih materijala popraćenih kratkim komentarima predstavljao je idealno pomoćno oruđe za arhitekte. Eventualni izostanak filozofskog pristupa i humanističkog duha, koje je onodobna traktatistika podrazumijevala kao temelje vrijednosti teorijskog djela, nije predstavljao problem na razini interesa u praksi.

2.3. *Regola delli cinque ordini d'architettura*: struktura i sadržaj prvog izdanja

Prvo izdanje Vignolinog traktata *Regola delli cinque ordini d'architettura* objavljeno je 1562. godine. Sastoji se od ukupno trideset i dva lista *folio* formata: naslovne ilustracije u bakrorezu (list I), odobrenja pape Pija IV. (list II), predgovora kojim se Vignola obraća čitateljima (list III) i dvadeset devet bakroreza (listovi IV – XXXII) koji prikazuju pojedine redove u cjelini te njihove elemente zasebno. S obzirom da se na naslovnom listu nalaze samo naziv djela i ime autora, a ne i podatci o mjestu i izdavaču, pretpostavlja se da se Vignola osobno pobrinuo za tisak i distribuciju prvog izdanja.⁴⁵ Naslovna ilustracija [sl.4] ne prikazuje postojeću antičku arhitektonsku cjelinu, već neklasičnu edikulu u čije je središte smješten Vignolin portret. Lik autora flankiran je dvjema alegorijskim figurama: lijevi ženski lik koji u rukama drži arhitektonske nacрте predstavlja teoriju arhitekture, a desna figura, koja nosi geometrijski pribor, alegorija je arhitektonske prakse. Obje figure mnogo su manje od portreta

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Usp. C. Thoenes, 2013. http://architecture.cesr.univ-tours.fr/Traite/Notice/ENSBA_LES64.asp?param=en [pregledano 05. lipnja 2017.]

autora i time simbolično subordinirane ličnosti arhitekta. Cjelokupna kompozicija može se tumačiti kao odraz promjene karaktera priručnika o arhitekturi, pri čemu se naglasak premješta s proučavanja klasičnih spomenika na njihovu znanstvenu interpretaciju od strane umjetnika čiji je zadatak stečeno znanje prenijeti dalje.⁴⁶ Gređe i zabat edikule na vrhu su zaključeni grbom obitelji Farnese iz koje potječe Vignolin mecena, kardinal Alessandro Farnese, kojemu je na trećem listu službeno posvećen traktat.

U predgovoru koji slijedi Vignola se obraća čitateljima i iznosi svoju motivaciju za pisanje djela, a potom ukratko objašnjava metodu kojom je došao do konačnog formuliranja svog načela. Na početku izjavljuje da je niz godina u raznim predjelima prakticirao arhitekturu (*Arte dell'Architettura*) te je, u sklopu promišljanja o arhitektonskoj dekoraciji (*ornamenti*), proučavao sva dostupna djela ostalih teoretičara. Usporedivši ih međusobno, kao i u odnosu na postojeće antičke spomenike, odlučio je osmisliti jedinstveni kanon pet klasičnih redova s isključivom namjerom da se njime osobno koristi u arhitektonskoj praksi, ali sa sigurnošću da će ono zadovoljiti i svakog drugog poznavatelja dotične problematike. Zanimljivo je poznate teorijske radove drugih autora uslijed prevelikih razlika između pojedinih djela i usredotočio se na rimske antičke ruševine na kojima je proučavao elemente redova. Nakon iscrpnog mjerenja dostupne arhitektonske građe, izlučio je one spomenike koji se, prema složnom mišljenju javnosti, „u najvećoj mjeri odlikuju ljepotom i skladom“. Primijetio je korelaciju takvih spomenika u vidu njihovih proporcija – omjeri zasebnih elemenata mogu se jednostavno numerički odrediti, a i najmanji element može poslužiti kao mjerilo za sve ostale. Vignola promišlja kako „...svako naše osjetilo pronalazi zadovoljstvo u pravilnim proporcijama, a izvan njih spada sve što je neprivlačno, kako je to već razumno dokazala i znanost o glazbi“. Imajući to na umu, odlučio je sistematizirati znanje o pet redova u arhitekturi u obliku sažete, jednostavno primjenjive upute za određivanje njihovih proporcija. Načela o redovima formulirao je na temelju najviše hvaljenih građevina na kojima se pojedini redovi mogu pronaći; proporcije dorskog reda, primjerice, definirao je na primjeru Marcelovog teatra.

Ovakva metoda iznalaženja idealnih omjera u suštini je proizvoljna jer se, naravno, proporcije elemenata redova ne podudaraju dosljedno na svim antičkim građevinama. Nijedno povijesno zdanje samo po sebi ne pruža mogućnost pukog iščitavanja univerzalnog modula koji bi se na svakom drugom postojećem primjeru u ovom kontekstu pokazao apsolutno

⁴⁶ Usp. *Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, svezak I, str. 86.

točnim, tako da je Vignola praktičnom odstupanju od pravila doskočio zanemarivanjem iznimaka ili traženjem alternativnih rješenja na drugim poznatim spomenicima. Ukoliko se neki zasebni element nije uklapao u idealne proporcije odabrane istaknute građevine, locirao je njegov ekvivalent na drugom spomeniku na kojem je prisutan isti klasični red i na toj osnovi potvrdio ispravnost modula. Ovu „sitnu slobodu“ opravdao je oslanjanjem na „autoritet drugih građevina [dorskog reda] koje su općenito smatrane lijepima“. Moglo bi se s razlogom prigovoriti ovakvoj generalizaciji na razini čiste teorije, ali valja imati na umu da je osnovni Vignolin cilj bio maksimalno pojednostaviti određivanje dimenzija u praksi projektiranja te „sama činjenica da je bio spreman prikriti potencijalne tehničke nepravilnosti u izračunu proporcija ukazuje na njegov ekstremno pragmatičan stav“.⁴⁷

Raznovrsne uvriježene mjerne jedinice poput lakta, stope i dlana odlučio je zamijeniti standardiziranom jedinicom modula, podijeljenog na onoliko dijelova koliko to zahtijeva svaki pojedini red. U predgovoru izjavljuje kako je uvjeren da je na taj način uspio svesti inače kompleksno područje u arhitekturi na jedan jezgrovit princip kojeg „na prvi pogled, bez pretjeranog zamaranja čitanjem, može shvatiti te po potrebi rabiti svaka iole inteligentna osoba koja ima sklonost prema ovoj umjetnosti“.⁴⁸

Vignola predviđa i prigovor čitatelja u vidu argumenta da u arhitekturi nije moguće odrediti nepromjenjivi modul zbog potencijalne optičke distorzije koja često zahtijeva usputno prilagođavanje omjera i veličina pojedinih dijelova građevine. Tj., kako sam kaže, „...javno mišljenje i Vitruvijeve načela nalažu da je često potrebno uvećati ili smanjiti proporcije dekorativnih dijelova, kako bi umjetnost nadoknadila zabludu u koju je ponekad doveden naš vlastiti vid“.⁴⁹ Njegov je odgovor na ovaj problem ponešto nedorečen, jer diplomatski navodi samo kako „u svakom slučaju valja znati što i koliko želimo prikazati našem pogledu“ te bi njegovo pravilo trebalo predstavljati čvrstu misao vodilju koja se potom u djelo provodi primjenjujući određene zakone perspektive.⁵⁰ S obzirom da se „nada uskoro ih predstaviti čitateljima na zadovoljavajući način“, ovo je svojevrsna najava drugog Vignolinog teorijskog djela posvećenog problemima perspektive, *Due regole della prospettiva pratica*.

⁴⁷ *Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, svezak I, str. 88.

⁴⁸ „...ch'ogni mediocre ingegno, purchè abbia alquanto di gusto dell'Arte, potrà in un'occhiata sola, senza gran fastidio di leggere, comprendere il tutto, et opportunamente servirsene.“

⁴⁹ „...secondo il parer di tutti, e massime di Vitruvio, molte volte convien crescere, o scemare delle proporzioni de'membri degli ornamenti, per supplire coll'arte dove la vista nostra per qualche accidente venga ingannata (...).“

⁵⁰ „...esser in ogni modo necessario sapere quanto si vuole, che appaia all'occhio nostro...“

U jednom od prvih sljedećih izdanja, Vignola originalnom predgovoru nadodaje još jedan odlomak u kojem navodi kako je djelo idejno bilo namijenjeno čitateljima koji su već upućeni u arhitekturu. Iz tog razloga, prvotno nije imenovao zasebne elemente redova jer je smatrao da ih ciljana publika već poznaje, no po objavi je shvatio da je djelo izazvalo interes raznovrsne – tj. laičke – publike koju tek treba upoznati s redovima te je sve elemente naknadno obilježio talijanskim nazivljem uvriježenim u vrijeme nastanka djela.⁵¹ Pod time se podrazumijeva da Vignola ne koristi klasično vitruvijansko nazivlje već serlijansko, na suvremenom jeziku. Također, svaki pojedini naziv elementa navodi samo na prvoj ilustraciji gdje se isti javlja, a nakon toga ih ne ponavlja; time se implicira očekivanje da čitatelji sami ovladaju terminologijom i nauče vizualno prepoznavati arhitektonske elemente.⁵²

Za razumijevanje značaja Vignolinog traktata u kontekstu onodobne traktatistike potrebno je promotriti njegova dva aspekta: strukturu i sadržaj. Formalna struktura traktata na granici je između grafičke mape i teorijskog djela, jer je Vignola izvorno izdanje koncipirao kao skup grafičkih listova na kojima je tekst potpuno podređen slici. Vodeći se idejom da kompleksnu teoriju treba maksimalno sažeti kako bi njegova praktična uporaba bila što jednostavnija, Vignola je tekstualni dio sveo na kratke popratne komentare upisane u sklopu samih ilustracija, u minimalnom opsegu potrebnom da se teorija objasni. *Regola...*, dakle, predstavlja svojevrsni antipod većine traktata o arhitekturi tog vremena, u pravilu koncipiranih kao opsežna teorijska djela u više tomova u kojima slikovni prilozi ili predstavljaju popratno sredstvo za razumijevanje sadržaja, ili ih u izvornim izdanjima uopće nema.⁵³ Dominacija slike nad tekстом u Vignolinom traktatu vjerojatno je jedan od osnovnih uzroka popularnosti djela, jer su pisane upute i formule bile mnogo jednostavnije za razumjeti i primijeniti u daljnjem radu zahvaljujući nacrtima velikom formata s označenim individualnim elementima koji se navode u uputama za izračune. *Regola...* se na taj način uklapa u period razvoja traktatistike u kojem su, kao što je ranije spomenuto, radovi pisani na modernom jeziku, a velika količina vizualnog materijala činila je njihov sadržaj dostupnim širem krugu čitatelja.

⁵¹ “...li nomi particolari di ciascun membro saranno a suo luogo notati, et in quel modo, che a Roma vengono volgarmente nominati.”

⁵² Usp. Francesca Fiorani, „Danti Edits Vignola: The Formation of a Modern Classic on Perspective“, u: *Studies in the History of Art*, Vol. 59, *Symposium Papers XXXVI: The Treatise on Perspective: Published and Unpublished*, National Gallery of Art, 2003., str. 140.

⁵³ Albertijev traktat o arhitekturi, primjerice, pisan je na latinskom jeziku i ne uključuje ilustracije te predstavlja ogledni primjer elitističkog karaktera teoretskih djela XV. stoljeća koja su bila namijenjena uskom krugu čitatelja s opsežnim poznavanjem humanističkih znanosti.

Centralni problem sustava redova koji je zaokupljao arhitekte bile su ispravne proporcije elemenata reda, kao i njihov odnos prema građevini u cjelini. S obzirom na renesansnu težnju da se u umjetničkom djelu bilo koje vrste materijalizira ideal, da se racionalnim sredstvima postignu savršen sklad i ljepota, razumljiv je poriv za oblikovanjem univerzalnog kanona za postizanje savršenih omjera dijelova neke strukture. Svaki istaknuti autor predlagao je drugačiju formulu za izračun proporcija pojedinih redova, no većina je za polazište pretpostavljala manju jedinicu iz koje proizlaze mjere za ukupnu visinu reda i dimenzije ostalih elemenata. Princip izračuna u pravilu se temeljio na polumjeru ili promjeru stupa pri njegovom dnu te se multiplikacijom takvog modula, po različitim formulama za svaki pojedini red,⁵⁴ dolazilo do idealne visine stupa koja uključuje i bazu i kapitel. Ovakva metoda određivanja proporcija nerijetko je u daljnjim kalkulacijama mjera manjih elemenata vodila do formula baziranih na kompliciranim razlomcima i iracionalnim brojevima te je bila teško ostvariva u praksi.⁵⁵ Vignola je procesu pristupio sa suprotne strane, smatrajući da se treba ravnati po harmoničnim proporcijama cjelokupnog zdanja, tako da je za polazišnu točku odabrao ukupnu visinu reda kojeg sačinjavaju pijedestal, stup i gređe te donio definirano načelo za određivanje modula i ostalih mjera koja se može sažeti na sljedeći način:

1. U svih pet redova bez iznimke, visina gređa čini četvrtinu visine stupa, a visina pijedestala trećinu visine stupa.⁵⁶
2. Planiranu visinu reda treba podijeliti s $22 \frac{1}{6}$ kako bi se dobio modul toskanskog reda, s $25 \frac{1}{3}$ za dorski, s $28 \frac{1}{2}$ za jonski te s 32 za korintski i kompozitni.⁵⁷ Rezultat koji proizlazi jest mjera modula koji u ovom slučaju odgovara polumjeru širine stupa.
3. Visina stupa, kojeg čine baza, tijelo i kapitel, iznosi 14 modula za toskanski red, 16 za dorski, 18 za jonski te 20 za korintski i kompozitni red.

Iz navedenog proizlazi mogućnost izuzetno jednostavnog izračuna dimenzija svih dijelova reda čiji će međusobni omjer posljedično uvijek biti pravilan. Uz ilustracije Vignola iznosi univerzalno primjenjive formule za izračun mjera zasebnih elemenata, a prikazani su u istom poretku za svaki red – kolonada, arkada, arkada s pijedestalom, pijedestal i baza

⁵⁴ Serlio za visinu toskanskog stupa određuje 6 promjera, za dorski 7, za jonski 8, za korintski 9 te za kompozitni 10. Pritom se razlikuje od Vitruvija koji za toskanski i dorski stup određuje jednaki omjer od 7 promjera. Usp. Frédérique Lemerle, *Ars et ratio en architecture: La théorie des ordres*, str. 31.

⁵⁵ Usp. Hanno Walter-Kruft, *History of Architectural Theory*, Princeton, Architectural Press, 1994., str. 81

⁵⁶ Iz toga proizlazi univerzalni omjer 3:12:4 za gređe, stup i pijedestal. U slučaju kad pijedestal nije prisutan, ostaje omjer 3:12.

⁵⁷ Odnosi se na red koji uključuje pijedestal.

zasebno, kapitel i gređe zasebno.⁵⁸ Za razliku od traktata drugih autora, čije se kompleksne formule često nisu podudarale sa vizualnim priložima, Vignoline ilustracije precizno odgovaraju svim navedenim mjerama te omogućuju doslovni prijenos omjera elemenata na nacрте u nastajanju. Vignolin je cilj bio iznaći jedinstveno načelo kojeg će svaki arhitekt i graditelj, bez obzira na stupanj obrazovanja i poznavanja problematike, biti sposoban usvojiti i primijeniti u praksi.

2.2. Traktat kao sredstvo širenja klasičnog jezika arhitekture u 16. stoljeću

Uporaba traktata kao pomoćnog sredstva za prijenos stanovitih modela i rješenja započinje usporedo s razvojem arhitektonske kulture na širem području Europe. U 15. stoljeću traktatistika je još uvijek bila domena rezervirana samo za stručnjake i viši sloj društva, jer je razumijevanje materije bilo otežano činjenicom da su traktati o arhitekturi bili pisani na latinskome jeziku, a u pravilu nisu uključivali vizuale. Prvo ilustrirano izdanje Vitruvija, primjerice, objavljeno je tek 1511. godine, gotovo cijelo stoljeće nakon što je postalo predmetom interesa.⁵⁹ Alberti svoj traktat također piše na latinskome jeziku i ne donosi ilustracije; sam opseg takvih izdanja i nerazumljivost teksta bez pomoćnih slikovnih priloga pridavao je teorijskim djelima o arhitekturi elitistički karakter i činio ih nedostupnima širim krugovima čitatelja. U trenutku kad se počinje smanjivati nadmoćna dominacija teksta i traktati počinju biti tiskani zajedno s većim brojem ilustracija, oni ubrzano postaju praktičnim sredstvom za prijenos arhitektonskih rješenja na širem geografskom području. Brojna izdanja traktata različitih autora na talijanskome jeziku – ili u prijevodima na svjetske jezike objavljenim u drugim državama – dolaze u ruke kako arhitektima i studentima, tako i obiteljima viših slojeva za koje je poznavanje teorije arhitekture predstavljalo dio kulture.⁶⁰ Cirkulacija tiskanog materijala pojednostavila je dolazak do saznanja o suvremenoj tipologiji i stilskim pojavama te dovela do citiranja određenih rješenja preuzetih sa značajnih projekata renesansnih arhitekata, čime je posljedično omogućeno i širenje klasičnog jezika arhitekture u Europi. Korpus dotadašnjih ručno crtanih skica dekorativnih elemenata i motiva zamijenjen je

⁵⁸ Usp. Hanno Walter-Kruft, *History of Architectural Theory*, str. 82.

⁵⁹ Usp. Georgia Clarke, *Vitruvian paradigms*, str. 335.

⁶⁰ Jasenka Gudelj i Anita Ruso, *Tiskani renesansni traktati o arhitekturi u Dubrovniku*, Peristil, br.56, 2013., str. 102.

tiskom, čiji je trajni karakter pridavao veći autoritet novonastalom sustavu redova koji se u nepromjenjivom, zadanom obliku mogao širiti po europskom teritoriju.⁶¹

Kako je ranije već spomenuto, Vignola u prvom izdanju traktata ne donosi primjere vlastitih rješenja ostvarenih u praksi, ali u kasnijim dopunjenim izdanjima nalazimo nekoliko dodatnih listova s prikazima različitih detalja prisutnih na njegovim projektima. Radi se o gornjem portalu palače Farnese u Capraroli, jednom kaminu iz palače Farnese u Rimu, portalu crkve San Lorenzo in Damaso te generičkom tipu portala u rustici, primjerenom za uporabu „na bilo kojem značajnom zdanju“.⁶² Osim ovih primjera koji su ostvareni u praksi, nalazimo i idejni nacrt za portal Palazzo della Cancelleria u Rimu koji nije izveden na spomenutom zdanju, ali je uz stanovite preinake izveden u atriju Palazzo Comunale u Bologni te na pročelju palače Landi Corradi u Todiju u Perugiji.⁶³

Portal palače u Capraroli vjerojatno je najčešće citirano Vignolino rješenje,⁶⁴ prisutno i u Hrvatskoj: u Dubrovniku nalazimo ovaj detalj na nekoliko lokacija, pri čemu ni u jednom slučaju model nije doslovno preniyet, već je svaki portal modificiran u određenoj mjeri. Najsličniji uzoru je portal palače Sorgo [sl.1] koji ima kontinuirane pilastre u rustici s prekinutim impostima lučnog otvora vrata, izvedene prema grafičkom predlošku Vignolinog rješenja.⁶⁵ Izvorne proporcije, međutim, nisu poštivane; cjelokupni portal je razvučen u širinu, uključujući i metope friza, čime se u praksi gubi smisao Vignolinih teorijskih naputaka. Portali na kući u Ulici braće Andrijića 2 [sl.2] i na ljetnikovcu Altesti⁶⁶ [sl.3] proporcijama odgovaraju predlošku, ali su modificirani u vidu umetanja cjelovitih imposta s motivom meandra koji čine cezuru kontinuiranih pilastara u rustici.⁶⁷ Odstupanja od predloška u Dubrovniku predstavljaju lokalni primjer relativnog shvaćanja traktata o arhitekturi toga vremena: standardizirani sustav redova s primjerima spremnim za direktnu translaciju u praksi

⁶¹ Usp. Michael J. Waters, „A Renaissance without Order: Ornament, Single-sheet Engravings, and the Mutability of Architectural Prints“, u: *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 71, br. 4, 2012, str. 489-490. Waters iznosi opoziciju teoriji da je tisak učinio sustav redova autoritetom u arhitekturi renesansne Europe i predlaže alternativni pogled u vidu informacija o brojnim tiskanim individualnim grafikama s prikazima dekorativnih elemenata koji se nisu uklapali u stilske okvire redova, a bili su izrazito popularni među prakticirajućim arhitektima.

⁶² „Questa porta dell'opera rustica, ha le pietre tanto ben composte insieme, che quantunque non vi fosse calcina, o altra mistura, sono bastevoli a reggere ogni grande Edifizio.“ *Regola delli cinque ordini d'architettura di M. Jac. Barozzio da Vignola*, Milano, 1776., str. 71.

⁶³ *Studi su Jacopo Barozzi da Vignola*, Gangemi Editore, Rim, 2011., str. 389.

⁶⁴ Misli se na rješenje za manji detalj, ne arhitektonsku cjelinu.

⁶⁵ Danas Biskupska palača.

⁶⁶ Danas ulaz u groblje na Boninovu.

⁶⁷ Za cijeli odlomak usp. J. Gudelj i A. Ruso, *Tiskani renesansni traktati o arhitekturi u Dubrovniku*, str. 106-107.

nerijetko je bio zanemarivan te su traktati bili poimani kao svojevrсни katalozi uzoraka.⁶⁸ Oni su često bili preuzimani i primjenjivani uz znatne modifikacije, izvan njihove izvorne strukture i ne poštujući ukupnu cjelinu i harmonični odnos elemenata, time odstupajući i od generalnog sustava pravila za konstrukciju klasičnih redova.

U dostupnoj znanstvenoj literaturi nema podataka o prisutnosti Vignolinih predložaka na drugim lokacijama u Hrvatskoj, ali već i predstavljeni dubrovački primjeri ukazuju na činjenicu da je lokalna sredina bila dijelom šireg europskog kulturnog kruga.⁶⁹ Dostatan pokazatelj su i sačuvana izdanja renesansnih traktata o arhitekturi, čiji ukupni broj svjedoči o značajnom interesu za renesansnu teoriju arhitekture u Hrvatskoj od 15. stoljeća nadalje.⁷⁰ Riječ je o traktatima više ključnih autora, ali i kad se usredotočimo samo na Vignolu, nalazimo dovoljan broj izdanja za zaključak da je i na našim prostorima društvo pratilo tekuća zbivanja u razvoju stilskih tendencija u Europi. Iako pronađene kopije Vignolinog traktata spadaju u skup izdanja kasnijeg datuma,⁷¹ njihovo postojanje govori o dugom vijeku interesa za teoriju ovog arhitekta na širem hrvatskom području, jer su primjerci pronađeni u Zagrebu, Puli, Rijeci, Splitu i Dubrovniku. S obzirom na karakter samog traktata koji je prvenstveno namijenjen arhitektima i studentima, te na kontinuirano proširivanje sadržaja djela kojim je izmijenjeno u pregledni strukovni priručnik, može se ustanoviti i da je ono sasvim sigurno bilo u konkretnoj uporabi u 18. i 19. stoljeću.

⁶⁸ Ibid, str.105.

⁶⁹ Jedini kanonski crteži sačuvani na istočnoj obali Jadrana dio su tzv. Korčulanske bilježnice koju je 1937. pronašao Cvito Fisković, a čuva se u Opatskoj zbirci na Korčuli. Na crtežima dorskog, korinskog i kompozitnog reda prisutne su naznake visine redova, ali one ne odgovaraju proporcijama koje predlaže Vignola. Usp. Jasenka Gudelj, „Radionice i klasični jezik u ranome novome vijeku: traktati i crteži na istočnoj obali Jadrana“, u: Zbornik Dana Cvita Fiskovića 5. Majstorske radionice u umjetničkoj baštini Hrvatske, ur. D. Milinović, A. Marinković, A. Munk, Zagreb, 2014., str. 104-105.

⁷⁰ O kolanju traktata i crteža te o prijenosu modela i znanja o arhitekturi u Dalmaciji u 16. stoljeću vidi: J. Gudelj i A. Ruso, *Tiskani renesansni traktati o arhitekturi u Dubrovniku*; Jasenka Gudelj, „Lo Stato da Mar: l'architettura. Il Cinquecento in Istria e in Dalmazia“, u: *Storia dell'architettura nel Veneto: il Cinquecento*, ur. Donata Battilotti, Guido Beltramini, Marsilio, Venecija 2015., str. 262-267.

⁷¹ Najstariji pronađeni primjerek objavljen je 1725. godine.

II. Izdanja traktata *Regola delli cinque ordini d'architettura* u hrvatskim znanstvenim i sveučilišnim knjižnicama

1. Pregled konzultiranih ustanova

Istraživački dio ovog rada započeo je pretragom kataloga i kontaktiranjem brojnih institucija, znanstvenih knjižnica te sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj. Iako je središnji predmet ovog rada traktat *Regola delli cinque ordini d'architettura*, u istraživanje je uključen i drugi Vignolin traktat *Due regole della prospettiva pratica*; nijedan primjerak potonjeg djela nije pronađen u fondovima hrvatskih knjižnica.

Prvi korak bilo je pretraživanje kataloga sveučilišnih knjižnica u Zagrebu, Rijeci, Puli, Splitu i Zadru koristeći ključne riječi *Vignola*, *Barozzi*, *Regola*, *architettura*, *prospettiva*, *ordini* i sl. Jedina od spomenutih knjižnica koja ne posjeduje nijedno izdanje Vignolinih traktata ni u kojem obliku je Sveučilišna knjižnica u Zadru, dok je u ostalima pronađeno ukupno sedam primjeraka.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu ne raspolaže nijednim izdanjem traktata *Regola*,⁷² ali u sklopu Zbirke rijetkosti posjeduje primjerak djela Johanna Conrada Beuthera *Tabellarische Aufzeichnung, sowohl zu Mr. Davilers ausfuehrlicher Anleitung zu der ganzen Civilbaukunst, als auch zu des Vignolae Saeulordnung und Bogenstellungen, wie diese nach eingerichteten Tabellen ... aufgezeichnet sind : fuer alle, die mit Zirkeln und andern Instrumenten arbeiten* tiskanog u 18. stoljeću.⁷³ Riječ je o priručniku o gradnji javne arhitekture u sklopu kojeg su priložene neke od Vignolinih ilustracija.

U Sveučilišnoj knjižnici u Puli pronađena su čak četiri izdanja traktata *Regola delli cinque ordini d'architettura* koja potječu iz 18. i 19. stoljeća. U pitanju su relativno dobro očuvani primjerci; iako su na njima mjestimično prisutna oštećenja, nijednom od pregledanih izdanja u pravilu ne nedostaju stranice, tiskani tekst je vrlo dobro čitljiv, a sačuvan je i ukupni broj priloženih ilustracija u izdanjima gdje su iste uvezane na kraju. Najstarije izdanje objavljeno je pod nazivom *Regola delli cinque ordini d'Architettura di M. Jac. Barozzio da Vignola* u tisku Giuseppea Galeazzija u Milanu 1776. godine. Sljedeći primjerak je

⁷² O knjigama o arhitekturi pohranjenima u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu vidi: Jasenka Gudelj i Dubravka Botica, *Arte et Marte: knjige o arhitekturi u Zriniani*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, 2012.

⁷³ Točna godina izdanja nepoznata.

Architettura del Baroccio da Vignola Concernente i cinque Ordini Delineati, ed Arricchiti, u izdanju Presso Francesco Loccatelli iz Venecije, 1777. godine. Treće izdanje osim integralnog teksta sadrži i naknadno priključeni traktat o mehanici te je objavljeno pod nazivom *L'architettura di Jacopo Barozzi da Vignola ridotta a facile metodo... + trattato di meccanica*, u tiskari Apresso Giuseppe Remondini u Bassanu 1800. godine, a najnovije izdanje potječe iz 1838. godine te je tiskano u Milanu u izdavaštvu A spese degli editori, pod nazivom *Li cinque ordini di architettura di Giacomo Barozzi da Vignola ... intagliati da Costantino Gianni e ridotti a migliore e piu facile lezione per uso degli architetti, pittori e disegnatori*.

Sveučilišna knjižnica u Rijeci u sklopu zbirke Biblioteca Civica raspolaže jednim zanimljivim primjerkom koje predstavlja ujedinjeno izdanje radova dvaju autora: prvi dio knjige zauzima Vignolin traktat, nakon kojeg slijedi teorijsko djelo autora Alessandra Barce naslovljeno *Saggio sopra il bello di proporzione in architettura*. Izdanje je tiskano u Bassanu 1834. godine te se ističe među ostalim pronađenim primjercima jer jedino nije samo proširen Vignolin izvorni rad, već donosi njegovo djelo u cjelini kao svojevrsni predgovor Barcinom tekstu.

U katalogu Sveučilišne knjižnice u Splitu navedena su dva relevantna izdanja. Prvo, katalogizirano pod nazivom *Regola delli cinque ordini d' architettura di m. Jac. Barozzio da Vignola*, tiskao je 1736. godine Lelio dalla Volpe u Bologni. Drugo izdanje u katalogu je navedeno pod nazivom *Li cinque ordini di architettura / di Giacomo Barozzi da Vignola ; intagliati da Costantino Gianni ; e ridotti a migliore e piu facile lezione per uso degli architetti pittori e disegnatori e specialmente per servire di modello all'insegnamento nelle pubbliche scuole e nelle accademie*; objavljeno je u tiskari Bietti u Milanu 1910. godine. Na upit o korištenju građe poslan knjižnici odgovoreno je da se primjerak iz 1736. godine ipak ne nalazi u fondu te je kataloška jedinica vjerojatno rezultat pogreške pri izradi digitalnog kataloga; nije poznata stvarna lokacija spomenutog izdanja jer isto nije pronađeno ni u jednoj drugoj ustanovi u Hrvatskoj. Izdanje iz 1910. godine nalazi se u zbirci rijetke i oštećene građe.⁷⁴

Nakon sveučilišnih knjižnica, pregledani su katalozi drugih znanstvenih knjižnica u Hrvatskoj. Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (u daljnjem tekstu:

⁷⁴ Kako bi se izbjegla nepotrebna ponavljanja, zbog prevelikih sličnosti s izdanjem iz 1838. godine iz Sveučilišne knjižnice u Puli, nije uvršteno u ovaj rad.

knjižnica HAZU) raspolaže jednim primjerkom traktata na njemačkom jeziku, objavljenim pod nazivom *Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen* oko 1725. godine.⁷⁵ Riječ je o proširenom i prilagođenom obliku izvorne materije, upotpunjenom iznova urađenim ilustracijama te s nekoliko novih grafičkih listova.

U Zbirci za staru i rijetku građu RARA Filozofskog fakulteta u Zagrebu nije pronađen nijedan primjerak. Iako je bilo malo vjerojatno da će ijedna knjižnica fakulteta koja ne raspolaže zbirkom stare građe imati tražena djela u fondu, pregledani su i katalozi knjižnica Filozofskih fakulteta u Rijeci, Puli, Splitu i Osijeku, kao i Arhivska knjižnica Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu. Očekivano, ni u jednoj od navedenih biblioteka nisu pronađeni materijali relevantni za ovaj rad.

U Institutu za povijest te u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu nije pronađeno nijedno izdanje traktata, niti relevantna znanstvena literatura.

U fondu znanstvene knjižnice Centra za povijesna istraživanja u Rovinju također ne postoji nijedan primjerak traktata, kao ni u Znanstvenoj knjižnici i u knjižnici Državnog arhiva u Zadru.

U Knjižnici Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku sačuvan je primjerak traktata objavljen 1773. godine u Veneciji u tisku Presso Francesco Locatelli, pod nazivom *Architettura del Baroccio da Vignola, Concernente i cinque ordini Delineati ed Arricchiti coll'incisione di nuove tavole*.⁷⁶

⁷⁵ Puni naziv naveden u kataloškoj jedinici: *Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen : Auff's neue zum fleissigsten übersehen : Mit unterschiedenen nöthigen Regeln vermehret und mit 50 Rissen in Kupffer erläutert / durch Johann Rudolph Fäsch Architectum Sr. Königl. Maj: in Pohlen und Chur-Fürstl: Durchl: Zu Sachsen Ingenieur Hauptmann. - Nürnberg : Verlegt und zu finden bey Joh. Christoph Weigel Kunsthändlern.*

⁷⁶ Radi se o ranijem izdanju gore spomenutog primjerka traktata sačuvanog u Sveučilišnoj knjižnici u Puli, objavljenog 1777. godine u tisku F. Locatellija. S obzirom da je potonji detaljno opisan o radu, kako bi se izbjegla nepotrebna repetitivnost, izdanje sačuvano u Knjižnici Zavoda za povijesne znanosti HAZU nije uvršteno u rad.

2. Prikaz izdanja traktata *Regola delli cinque ordini d'architettura* sačuvanih u hrvatskim knjižnicama

2.1. Knjižnica HAZU

2.1.1. *Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen*, Johann Christoph Weigel, Nürnberg, 1725.

Knjižnica HAZU u Zbirci rijetkih i starih knjiga posjeduje primjerak Vignolinog traktata *Regola...* koji je u Nürnbergu oko 1725. godine tiskao Johann Christoph Weigel.⁷⁷ Izdanje je najstarije koje je sačuvano u hrvatskim knjižnicama te jedino sačuvano koje je objavljeno na njemačkom jeziku. Malog je formata, tiskano u tvrdom uvezu te nema zamjetnih oštećenja; na unutrašnjoj strani korica nalaze se rukom zapisane signature nepoznatog porijekla te potpis.⁷⁸ Predlist je prazan, a naslovni list (sl.5) sadrži nacrt portala u sklopu kojeg su upisani podaci o autoru, naslovu i izdavaču: *Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen / Auff's neue zum fleissigsten übersehen : Mit unterschiedenen nöthigen Regeln vermehret und mit 50 Rissen in Kupffer erläutert / durch Johann Rudolph Fäsch Architectum Sr. Königl. Maj: in Pohlen und Chur-Fürstl: Durchl: Zu Sachsen Ingenieur Hauptmann. / Nürnberg : Verlegt und zu finden bey Joh. Christoph Weigel Kunsthändlern*. Cjelokupni tekst tiskan je na sitnoj, teško čitljivoj gotici.

Johann Rudolph Fäsch,⁷⁹ autor teksta i ilustracija, u ovom izdanju donosi pregled Vignolinog pravila u umjereno proširenom opsegu. Nakon predgovora upućenog čitateljima, slijedi tekst podijeljen na dvadeset pet poglavlja koja ne odgovaraju izvornoj podjeli. Za razliku od Vignole, koji teorijske upute o primjeni modula donosi kroz zasebne upute o pojedinim redovima, Fäsch sistematizira naputke u tematskim poglavljima o arhitektonskim elementima, u svakom od njih navodeći module i pravila konstrukcije dotičnog elementa u svakom redu.

Vizuali su izmješteni na kraj izdanja i zadržan je njihov izvorni izgled, uz neznatne modifikacije. Vignolinim ilustracijama prethodi nekoliko Fäschevih priloga koji se odnose na

⁷⁷ Signatura u katalogu Knjižnice HAZU navodi 1725. godinu. Bilješka uz digitalizirano izdanje dostupno na Archive.org navodi 1720. kao moguću godinu izdanja. Usporedi: <https://archive.org/details/desjacobibarozi00vign> [pregledano 23. kolovoza 2017.]

⁷⁸ Vjerojatno se radi o prethodnom vlasniku izdanja.

⁷⁹ Johann Rudolph Fäsch (1680.-1749.), njemački arhitekt i teoretičar arhitekture švicarskog porijekla.

osnovne elemente u arhitekturi; donosi pregled brojnih geometrijskih oblika, potom slijede shematizirani prikazi raznolikih profilacija te raznovrsni dekorativni elementi primjenjivi na istima. Preostale ilustracije skup su shematiziranih nacрта pet redova koji su detaljno podijeljeni na sastavne elemente, uz naznake mjerila za svaki prema odgovarajućem modulu. Iako je i Vignola načinio ilustracije na takav način da je moguće prenositi omjere direktno s njegovih nacрта na nove u nastajanju, Färschev pristup dodatan je korak u prilagođavanju izvorne materije praktičnoj uporabi. Precizne numeričke oznake pojednostavljaju shvaćanje modula i njegovu primjenu te eliminiraju potrebu za kompleksnim izračunom; dovoljno ih je prilagoditi željenom mjerilu da bi rezultat uspješno funkcionirao u praksi.

Mali, lako prenosivi format izdanja te sistematizirani sadržaj ukazuju na mogućnost da je ovo konkretno izdanje bilo namijenjeno pripadnicima struke ili drugoj visokoobrazovanoj publici. S obzirom na formu teksta te na shematizirani tip pomoćnih ilustracija, djelo se može promatrati kao svojevrsni priručnik za arhitekte.

2.2. Sveučilišna knjižnica u Puli

2.2.1. Formiranje fonda

Prva javna knjižnica u Puli osnovana je 1. siječnja 1903. godine pod nazivom Gradska knjižnica (Biblioteca Civica; u nekim izvorima Biblioteca Comunale di Pola)⁸⁰, smještena u zgradi Gradskog muzeja (Museo Civico della Città di Pola) osnovanog godinu ranije. Fond knjižnice formiran je zahvaljujući donacijama pulskog građanstva jer pri samom osnivanju knjižnica nije samostalno nabavljala građu. Godine 1930., Gradska knjižnica povezuje se s knjižnicom Pokrajinskog odbora (Biblioteca Provinciale dell'Istria) te s knjižnicom Istarskog društva za arheologiju i domovinsku povijest (Società istriana di archeologia e storia patria).⁸¹ Njihov ukupni fond ujedinjen je u novoj, Pokrajinskoj knjižnici Istre (Biblioteca Provinciale dell'Istria) u Puli, koja je krajem trideset godina XX. stoljeća raspolagala s više od 40000 svezaka na talijanskom i njemačkom jeziku.⁸² Godine 1949., u sklopu Sveučilišta Jurja

⁸⁰ Sveučilišna knjižnica u Puli, <http://www.ami-pula.hr/hr/ustroj-muzeja/knjiznicni-odjel/> [pregledano 15. siječnja 2017.]

⁸¹ Knjižnica Pokrajinskog odbora osnovana je 1861. u Poreču i preseljena u Pulu 1922. godine, a Knjižnica Istarskog društva za arheologiju i domovinsku povijest osnovana je u Poreču 1884. godine.

⁸² Tijekom Drugog svjetskog rata dio fonda prenet je u Italiju, a nakon 1961. godine talijanska vlada službeno ustupa sredstva za kupnju knjiga u Italiji kako bi se manjak građe nadoknadio.

Dobro je osnovana je Naučna biblioteka koja je preuzela cjelovit fond Pokrajinske knjižnice, a 1979. promijenila je ime u Sveučilišna knjižnica u Puli.⁸³

S obzirom da su na primjercima Vignolinog traktata pronađenima u Sveučilišnoj knjižnici u Puli sačuvane naljepnice sa signaturama nekih od spomenutih starijih knjižnica, na temelju tih podataka može se djelomično rekonstruirati njihov prijelaz iz privatnog u vlasništvo javnih institucija, kao i lokacija izdanja tijekom XX. stoljeća. O vremenskim okolnostima ulaska pojedinih izdanja u fondove knjižnica bit će riječi u nastavku rada u sklopu zasebnih poglavlja.

2.2.2. *Regola delli cinque ordini d'Architettura di M. Jac. Barozzio da Vignola, Giuseppe Galeazzi, Milano, 1776.*

Najstarije izdanje traktata pronađeno u Sveučilišnoj knjižnici u Puli, ujedno i jedno od starijih sačuvanih u Hrvatskoj, tiskao je Giuseppe Galeazzi 1776. godine u Milanu. Tvrdo je uvezano u formi knjige, s vanjskim koricama apstraktno crveno-crnog uzorka. Predlist je prazan, bez ikakvih oznaka, a naslovna ilustracija nalazi se tek na prvom listu [sl.6]. Riječ je o grafičkom otisku s motivom edikule u čiju su središnju pravokutnu plohu upisani naslov i ime autora u sljedećem obliku: REGOLA / delli cinque / ORDINI / d'Architettura / di M. / JAC. BAROZZIO / da / VIGNOLA. U podnožju edikule upisano je *In Milano, Per Giuseppe Galeazzi, Regio Stampatore, E Librajo*, a u redu ispod *Con licenza de Superiori*. Ilustracija nosi potpis autora i dataciju pri samome dnu okvira: *Carlo Galeazzi sc 1776*.

Iznad slike, pri samom vrhu stranice u desnom kutu, nalazi se ex-libris utisnut suhim žigom – *GIACOMO ADELMAN*, sa sitnim vitičastim ornamentom ispod lučno otisnutog imena. Ime vlasnika ponavlja se pri dnu stranice, gdje je ručno zapisana bilješka o donaciji knjige Gradskoj knjižnici u Puli: *Donato alla Civica Biblioteca di Pola da Giacomo Adelman nell'anno 1903*. Na suprotnoj stranici otisnut je službeni žig knjižnice; s obzirom da je ista osnovana upravo 1903. godine, može se pretpostaviti da je njeno otvaranje bilo povod za određeni broj donacija fondu biblioteke od strane privatnih osoba. Izdanje traktata u sklopu ukupnog fonda vjerojatno prelazi u vlasništvo pulske Pokrajinske knjižnice pri njenom osnivanju 1930. godine, o čemu svjedoči naljepnica sa signaturom koja nosi logotip knjižnice i natpis *Biblioteca Provinciale dell' Istria* u donjem lijevom kutu na naslovnici knjige.

⁸³ Sveučilišna knjižnica u Puli, http://skpu.unipu.hr/o_nama/sveucilisna-knjiznica [pregledano 15. siječnja 2017.]

Numeracija započinje na trećoj stranici, gdje se nalazi predgovor kojim se izdavač obraća čitateljstvu. Giuseppe Galeazzi započinje iznošenjem stava da je Vignola najbolje prihvaćen od svih velikih majstora koji su se u traktatistici bavili problematikom klasičnih redova te da mu nema ravna u iznošenju principa i pravila arhitekture. Navodi kako je Ferdinando Galli Bibiena u djelu o javnoj arhitekturi, kojeg je u Bologni izdao Lelio dalla Volpe, ustvrdio da je Vignolin sustav redova najjednostavniji za razumijevanje, a odnosi proporcija i opis gređa bolje su formulirani od sustava ostalih majstora. Nadalje, navodi kako je dalla Volpe 1736. godine izdao Vignolin traktat *Regola...* u formatu *in quarto*, ilustriran grafikama neimenovanog nadarenog umjetnika. S obzirom na veličinu, djelo je bilo nespretno za prijenos i uporabu pa je dalla Volpe 1769. godine tiskao novo izdanje u manjem formatu *in octavo*. Galeazzi je, imajući to na umu te uzevši u obzir brojna druga izdanja puna sitnih grešaka, odlučio tiskati svoje izdanje traktata upotpunjeno grafikama svoga sina Carla. Za ilustracije tvrdi da su izvedene u visokoj kvaliteti kakvu ta knjiga zaslužuje te se nada da će njihova vrijednost biti prepoznata i potvrđena od strane autoriteta na danom području.

Giuseppe Galeazzi bio je talijanski knjižar i izdavač koji je djelovao u Milanu u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Prvi zapis o njegovoj djelatnosti nastao je 1733. godine kad je sudjelovao na službenom skupu udruženja knjižara i izdavača.⁸⁴ Isprva se bavio isključivo prodajom knjiga, sa sjedištem u četvrti S. Margherita u Milanu, a sredinom stoljeća otvara i tiskaru te ubrzo postaje jednim od najznačajnijih izdavača u regiji.⁸⁵ U katalozima talijanskih biblioteka dostupni su podaci o nizu izdanja proizašlih iz Galeazzijeve tiskare; bogati tematski korpus uključuje knjige sakralnog karaktera, djela iz područja arhitekture, umjetnosti, glazbe i drame te prirodnih znanosti. Titulu *stampatore regio*,⁸⁶ stečenu 1766. godine, tiskara posjeduje do 1794. godine, kad zadobiva status službene nadbiskupske tiskare – *Giuseppe Galeazzi e figli Stampatori arcivescovili* – te izdaje novi misal po narudžbi kardinala Viscontija.⁸⁷ O Carlu Galeazziju nema dostupnih biografskih podataka osim da je sin G. Galeazzija, ali informacije o književnoj građi iz XVIII. stoljeća koje je moguće pronaći u digitalnim zbirkama svjedoče da je u sklopu izdavačke djelatnosti svoga oca Carlo Galeazzi ilustrirao tematski raznovrsna izdanja grafičkim priložima visoke kvalitete. Nije poznat

⁸⁴ Università dei librai e stampatori.

⁸⁵ Stefano Locatelli, *Edizioni teatrali nella Milano del Settecento. Per un dizionario bio-bibliografico dei librai e degli stampatori milanesi e annali tipografici dei testi drammatici pubblicati a Milano nel XVIII secolo*, EDUCatt Università Cattolica, Milano, 2007., str. 303.

⁸⁶ Kraljevski tiskar.

⁸⁷ Ibid, str 305. Također usp. *La Musica Sacra nella Milano del Settecento. Atti del Convegno Internazionale di Studi Svoltosi a Milano il 17-18 Maggio 2011*, ur. Cesare Fertonani, Raffaele Mellace i Claudio Toscani, LED Edizioni Universitarie, Milano, 2014., str. 48-49.

podatak o ukupnom broju primjeraka izdanja *Regola* koje je Galeazzi tiskao 1776. godine. U Italiji je sačuvano jedanaest primjeraka, od kojih se četiri nalaze u bibliotekama u Milanu, a po jedno u Cremoni, Livornu, Modeni, Spoletu, Vogheri, Torinu i Vicenzi.⁸⁸ Izdanje pronađeno u Sveučilišnoj knjižnici u Puli jedini je primjerak dostupan u Hrvatskoj.

U odnosu na prvo izdanje traktata, sadržaj ove verzije u većem je dijelu nepromijenjen. Usporedba teksta s izvornikom pokazuje da je zadržan cjelokupni Vignolin tekst u obliku sličnom onome u kojem ga je objavio 1562. godine, pri čemu su jedine uočljive promjene sitne stilske modifikacije u vidu zamjene određenih riječi ili sintagmi drugim sinonimom (*antichità – anticaglie*) te neznatno proširenje rečenica. Osnovna formalna razlika ostvarena je izmještanjem teksta izvan ilustracija; u prvom izdanju odlomci teksta upisani su u sklopu grafičkih listova, dok ovo izdanje donosi ilustraciju s jedne strane, a izdvojeni tekst na suprotnoj stranici. Tekst u rukopisu prisutan na bakrorezima prvog izdanja izmjenjen je u tiskarski slog te kompletna struktura djela postaje mnogo preglednija i jednostavnija za uporabu.

Galeazzijevi bakrorezi gotovo nimalo ne odstupaju od originala [sl.7-8] te je jasno da je cilj bio tehnički preslikati jednostavne shematizirane elemente reda zajedno s naznačenim pripadajućim omjerima, bez naknadnih umjetničkih intervencija. Radi se sigurno o djelu uređivanom prema jednom od kasnijih izdanja, s obzirom da uz sadržaj prvog izdanja ovaj primjerak donosi i neke od dodatnih listova koji su naknadno uključeni u sadržaj traktata. Prvi list predstavlja već spomenuti idejni nacrt za portal glavnog ulaza u Palazzo della Cancelleria u Rimu, a slijedi ga nacrt za generički portal u rustici. Sljedeći nacrti prikazuju portal župne crkve San Lorenzo in Damaso, a potom glavni portal palače Farnese u Capraroli. Zaključni prilog je nacrt elaboriranog arhitektonskog okvira kamina u palači Farnese u Rimu.

Ovo izdanje s kraja 18. stoljeća predstavlja ogledni primjerak formalnog oblika teorijskih djela kakav je bio raširen u vrijeme objavljivanja. Iako se izvorno izdanje iz 1562. godine sastojalo od individualnih listova koji su se mogli zasebno naručiti pa naknadno uvezati po želji, zbog originalne veličine (*folio* format) ubrzo je postalo nepraktičnim za prijenos te su izdavači počeli posezati za pragmatičnim rješenjima. Kako je sam Galeazzi izjavio u uvodnoj riječi, još je dalla Volpe svoje prvo izdanje u *quarto* formatu popratio pretiskom *in octavo* 1769.; zahvaljujući postupnom smanjivanju formata djela su mogla lakše

⁸⁸ Online katalog OPAC SBN, Catalogo del Servizio Bibliotecario Nazionale, opac.sbn.it [pregledano 15.01.2017.]

cirkulirati i s obzirom na reakcije u krugovima čitatelja, jasno je zašto se rastući broj izdavača priklanjao ovoj tendenciji. Odluka da se zadrži izvorni sadržaj, a raspored segmenata modificira kako bi bio nešto pregledniji, ukazuje na to da je traktat nakon dva stoljeća i dalje prvenstveno bio namijenjen pripadnicima struke te ostalim obrazovanim čitateljima zainteresiranim za ovo specifično tematsko područje.

2.2.3. *Architettura del Baroccio da Vignola Concernente i cinque Ordini Delineati, ed Arricchiti, Presso Francesco Loccatelli, Venecija, 1777.*

Izdanje traktata objavljeno 1777. godine tiskao je Francesco Locatelli u Veneciji. Riječ je, kao i u prethodnom primjeru, o tvrdo uvezanom izdanju. I prednje i stražnje korice su prazne te nisu označeni ni naslov ni autor djela. Na prednjoj strani, u gornjem lijevom kutu, dvije oznake sa signaturama nalijepljene su jedna preko druge. Gornja je signatura Pokrajinske knjižnice Istre (1930.), dok je signatura ispod nje nešto većeg formata, no vidljivi dijelovi ne otkrivaju sadržaj ni provenijenciju. Nije riječ o logotipu signature Gradske knjižnice u Puli (1903.), pa je moguće pretpostaviti da se radi ili o Pokrajinskoj knjižnici iz Poreča (1861.) ili knjižnici Istarskog društva za arheologiju i domovinsku povijest iz Poreča (1884.).

Predlist je prazan, a na prvom listu nalazi se pečat Pokrajinske knjižnice Istre u Puli. Ilustrirana naslovna stranica [sl.9] smještena je na drugi list i donosi podatke o autoru, sadržaju i izdavaču u sljedećem obliku: ARCHITETTURA / DEL BAROCCIO DA VIGNOLA / Concernente i cinque Ordini / Delineati, ed Arricchiti / COLL'INCISIONE DI NUOVE TAVOLE / [ilustracija] / IN VENEZIA / MDCCLXXVII / PRESSO FRANCESCO LOCATELLI / Con le debite Licenze. Ilustracija u bakrorezu smještena je ispod naslova, na sredini stranice, a prikazuje rimskog boga Merkura koji leži na oblacima u društvu *putta* sa strane. Na suprotnoj, lijevoj, stranici nalazi se zaseban slikovni prilog, bakrorez koji prikazuje alegoriju arhitekture [sl.10]. U lijevom donjem kutu kompozicije smještena je ležeća ženska figura okružena knjigama, arhitektonskim nacrtima i geometrijskim priborom, a pogled joj je uperen u slavluk iznad čijeg je luka upisano ARCHITETTURA, a na plohi atike MATEMATICA. Grafika je potpisana s *Giampiccoli fece* ispod donjeg desnog kuta okvira. S obzirom na vrijeme i mjesto nastanka izdanja, vjerojatno je u pitanju Marco Sebastiano Giampiccoli (1737. – 1809.), talijanski grafičar koji je surađivao s tiskarama u Bassanu i

Veneciji. Zanat je izučio uz oca Giuliana Marca, poznatog grafičara rodom iz Belluna koji se u Veneciju preselio u dvadesetim godinama XVIII. stoljeća kako bi usavršio zanat u školi Josepha Wagnera. S obzirom da se cijela obitelj preselila natrag u Belluno oko 1752. godine, Giampiccoli provodi dio života na relaciji između dva grada, a nakon očeve smrti 1759. godine vraća se trajno u Veneciju i otvara vlastitu radionicu, o čemu svjedoče natpisi na većini njegovih bakroreza – 'Extant Ventiis apud ipsum' ili 'Extant apud Giampiccoli'. Kao i otac, Giampiccoli u pravilu nije radio autorske grafike već u tehnici bakroreza prenosio prvenstveno venecijanske vedute umjetnika suvremenika. Njegov je opus ogledan primjer popularne grafičko-izdavačke djelatnosti u Veneciji XVIII. stoljeća te ne odskaje natprosječno kvalitetom, već se prilagođava komercijalnim potrebama tržišta.⁸⁹

Sadržaj ovog izdanja u pravilu potpuno odgovara prethodnom te također donosi tekst autora i ilustracije jednake izvornom obliku.

2.2.4. *L'architettura di Jacopo Barozzi da Vignola + trattato di meccanica, Apresso Giuseppe Remondini, Bassano, 1800.*

Godine 1800., tiskar Giuseppe Remondini u Bassanu je objavio Vignolin traktat *Regole* u formi priručnika za graditelje i arhitekte. Ovo se izdanje znatno razlikuje od prethodnih koja su opisana u sklopu ovog rada jer nije riječ o pretisku traktata u formi bliskoj originalu, već je sadržaj znatno izmijenjen i obogaćen te djelo poprima karakter pomoćnog obrazovnog sredstva. Tekstualni segmenti izvornog djela u ovom su slučaju izlučeni na početku, potom slijedi zasebni traktat o principima mehanike, a tek na kraju nalaze se slikovni prilozi za oba teksta. Radi se o četvrtom izdanju istog djela proizašlom iz Remondinijeve tiskare.

Primjerak ovog izdanja pronađen u Sveučilišnoj knjižnici u Puli tvrdog je uveza, s praznim predlistom i naslovnicom na drugom listu. Ovo izdanje, vjerojatno u skladu s utilitarnom namjenom, nema ilustracije niti ikakve tipografske dekoracije naslovnog lista [sl.9]. Nalazimo samo naslov i informacije o izdavaču: L'ARCHITETTURA DI JACOPO BAROZZI DA VIGNOLA / RIDOTTA A FACILE METODO PER MEZZO DI OSSERVAZIONI A PROFITTO DE' STUDENTI. / QUARTA EDIZIONE AGGIUNTOVI

⁸⁹ Usp. http://www.treccani.it/enciclopedia/marco-sebastiano-giampiccoli_%28Dizionario-Biografico%29/ [pregledano 25.7.2017.]

UN TRATATTO DI MECCANICA / BASSANO MDCCC / APPRESSO GIUSEPPE REMONDINI E FIGLI / CON REGIA PERMISSIONE. Na istoj stranici, kao i na primjerku izdanja iz 1776. godine, nalaze se ex-libris Giacomina Adelmanna i ručno zapisana bilješka o donaciji knjige pulskoj Gradskoj knjižnici 1903. godine, s pečatom biblioteke.

Numeracija započinje trećom stranicom. Prve četiri stranice zauzima predgovor kojim se izdavač obraća čitateljima [sl.11], a započinje ga žaljenjem što je velik broj vrijednih antičkih djela izgubljen u prošlosti. Pod tim podrazumijeva teorijska djela o arhitekturi – uvjeren da su ih pisali prvi veliki arhitekti tog vremena s namjerom podučavanja svojih nasljednika – ali i antičke građevine uništene kroz povijest. Sreća je, kaže, što su od opće propasti sačuvani barem Vitruvijeve spisi i dio antičkih spomenika; iako ih ne poznajemo u njihovom izvornom cjelovitom obliku, ipak nam pružaju mogućnost da se upoznamo s plemenitom umjetnosti klasične arhitekture koja, istovremeno utilitarna i dekorativna, veličanstveno uljepšava svijet. Remondini dalje navodi kako su nadareni pojedinci pomnim proučavanjem Vitruvijeve pravila i antičkih zdanja sačuvali pet klasičnih redova od zaborava i kao bitnog protagonista spominje Fra Gioconda koji je prvi objavio ilustrirano i dopunjeno izdanje Vitruvijeveg traktata.⁹⁰ Za Vignolu ovdje kaže kako je sustavnim proučavanjem antičkih spomenika u Rimu došao do jasnog definiranja pet redova o kojima piše teorijsko djelo i čiju konstrukciju svodi na jedno jednostavno pravilo. O veličini ovog pothvata svjedoče brojna izdanja traktata kojima je Remondini naumio dodati i svoje, s obzirom na osobnu sklonost dotičnoj tematici. Međutim, kako ga je proučavanje Vignolinog djela dovelo do zaključka da njegov izvorni tekst težinom nije primjeren za početnike, odlučio je ovo izdanje obogatiti predstavljanjem osnovnih koncepata Vignoline teorije kako bi mladim učenicima omogućio lakše razumijevanje materije. Ilustracije je načinio osobno, uz nadu da će uglađeni čitatelji dobro prihvatiti njegov trud. Naposljetku, Remondini navodi kako je djelo zaključio kratkim traktatom u kojem nastoji približiti čitateljima pet temelja, tj. osnovnih principa mehanike po kojima funkcioniraju sve sprave izumljene do tadašnjeg vremena. Nakon predgovora, slijedi pojmovnik arhitekture⁹¹ koji zauzima dvije stranice, a tematski se odnosi na nazivlje elemenata klasičnih redova te donosi kratke definicije dvadeset osam pojmova.

⁹⁰ Fra Giovanni Giocondo da Verona (1433. – 1515.), redovnik, arhitekt, graditelj i inženjer. Godine 1511. objavio je prvo uređeno i ilustrirano izdanje Vitruvijeve *Deset knjiga o arhitekturi*, u tisku Giovannija Taccina u Veneciji. Iako postoje ranije tiskana izdanja Vitruvija u Firenci (1496.) i Veneciji (1497.), Fra Giocondo prvi donosi rekonstrukciju izvornog teksta *Deset knjiga* na latinskom jeziku, uređenu s namjerom da bude jasna i razumljiva. Vitruvijeve tekst ilustriran je sa 136 drvoreza i obogaćen pojmovnikom tehničkih termina na kraju izdanja. Usp. *Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, svezak 1, str. 61-62.

⁹¹ Alcuni termini di architettura per erudizione.

Izvornom tekstu traktata, kako je Remondini i najavio u predgovoru, prethodi opširno poglavlje nazvano uvodom u arhitekturu koje na ukupno dvanaest stranica donosi elementarnu razradu problematike klasičnih redova.⁹² Uvod započinje nabranjem pet redova te definira pojam reda u arhitekturi kao spoj stupa, dekoracije iznad stupa te pijedestala u dnu. Razlika između pojedinih redova, kaže dalje, sastoji se u većoj ili manjoj robusnosti [stupova] te u raznovrsnosti baza i kapitela. Slijedi sažeti prikaz općenite kompozicije reda uz nabranje zasebnih elemenata. Remondini navodi kako ostali arhitekti koji su se bavili ovom problematikom pripisuju različita pravila svakom individualnom redu, dok je Vignola svoju teoriju sveo na jednostavno pravilo primjenjivo na svih pet redova. Ovdje definira modul kao specifično određenu mjeru prema kojoj se utvrđuju ispravne proporcije svih dijelova svakog reda te se nadovezuje elementarnim izlaganjem Vignolinog pravila. Koncept modula već je objašnjen ranije u radu pa nema potrebe za ponovnim tumačenjem; valja samo napomenuti da Remondini ukratko i jednostavno iznosi sažetak Vignolinih izvornih uputa. Slijedi niz pravila za oblikovanje različitih dekorativnih elemenata i kreaciju profila kompletnog reda, s detaljnim uputama za kombiniranje više različitih redova na pročelju iste građevine. Naloženo je da se u slučaju kombinacije redova obvezno počinje odabirom robusnijeg reda za podnožje građevine, a fragilniji red smješta ponad njega. Ukoliko se radi o građevini javnog karaktera, preporuča se izbor dorskog reda kojeg se ponekad može zamijeniti toskanskim, a potom se prelazi na jonski i korintski u višim zonama. Iako je preporučeno nizati redove jedan za drugim kako nalaže poredak pet redova, dozvoljeno je i npr. iznad dorskog primijeniti korintski, dok god se prati redosljed od 'manje plemenitog' k 'plemenitijem' redu. Stupovi obvezno moraju biti postavljeni jedan iznad drugog na istoj vertikalnoj aksi, što vrijedi i za otvore na građevini poput prozora i vrata. Autor upozorava i da valja imati na umu pogled na građevinu izdaleka te pogled od podnožja uvis; nalaže da profili vijenaca ne smiju previše izlaziti iz gabarita građevine kako ne bi zakrivali redove u višim zonama i time oduzimali od ukupne ljepote zdanja. U jednom odlomku objašnjeno je i značenje svakog dijela reda: autor kaže da su antički majstori nastojali u arhitekturi oponašati prirodu te stoga podijelili stup na bazu, tijelo i kapitel. Tijelo stupa simbolična je zamjena za deblo drveta koje se, kao i u prirodi, sužava prema vrhu, a ukoliko se arhitekt odluči za kanelirano tijelo, tada užljebi predstavljaju vertikalne procijepe na kori drveta. Baza stupa zamjena je za prstenje od željeza kojim je deblo optočeno kako bi ga se učvrstilo i učinilo otpornim na 'nepravde koje donosi vrijeme', plinta je komad kamena koji sprječava da se deblo ne uruši ili utone u zemlju, a

⁹² Introduzione all'architettura.

kapitel predstavlja vrh debla na kojem je preostalo nekoliko listova. Grede autor dijeli na arhitrav, friz i vijenac, pri čemu arhitrav definira kao horizontalnu gredu položenu ponad stupova kako bi ih održala uspravnima i ujedinila u cjelinu. Ostali elementi uglavnom su podijeljeni na različite oblike greda (friz, vijenac) i dekorativne elemente poput triglifa i denta koji vizualno zaključuju cjelinu.

Slijedi izvorni tekst Vignolinog traktata u cjelini [sl.12], pri čemu uz svako poglavlje nalazimo popratni komentar koji sažeto formulira pojedine upute nešto jednostavnijim jezikom, u skladu s karakterom ovog izdanja koje je namijenjeno studentima arhitekture. Dio komentara dotiče se i Vitruvijeve teorije te objašnjava Vignoline termine u odnosu na originalno latinsko nazivlje. Iz komentara se jasno može iščitati u kolikoj je mjeri Vitruvije još uvijek bio smatran teorijskim temeljem arhitektonske naobrazbe; u slučaju usporedbe dvojice majstora, uvijek je prvo naznačeno Vitruvijevo pravilo, a potom pojašnjena promjena koju Vignola donosi. Zanimljivo je primijetiti da u ovom izdanju, a i u ostalim sličnim primjercima iz ovog razdoblja, nema komparacije s teorijom drugih istaknutih autora koji su pisali o redovima u arhitekturi, već se Vignolina pravila tumače samo u odnosu na Vitruvija.

Treći dio ovog izdanja je rasprava o mehanici, koja započinje definicijom mehanike kao spekulativno-praktične znanosti koja proučava odnos sile i težine kako bi se postigla ravnoteža i omogućilo se kretanje s lakoćom. Ovaj kratki traktat donosi razradu pet ključnih pojmova nazvanih temeljima mehanike iz razloga što svaka naprava sadrži barem jedan od navedenih elemenata. Slijedi pregled svakog dijela ponaosob s podjelama na podvrste i opisima svake, uključujući detaljna objašnjenja primjene i funkcije elemenata [sl.13-14].

Likovni prilozi tekstualnom dijelu smješteni na kraju izdanja nižu se jednakim redoslijedom kao i cjeline u tekstu. Za svojevrsnu naslovnicu ove sekcije [sl.15] odabran je citat *ex fabrica et ratiocinatione*;⁹³ ovaj ulomak Vitruvijeve izjave koji ukazuje na isprepletenost teorije i prakse u arhitekturi sjajno se uklapa u djelo koje postavke arhitektonske teorije iznosi na način koji omogućuje njihovo jednostavno razumijevanje i konkretnu primjenu.

Devet listova koji slijede prilozi su uvodnom dijelu o teoriji redova. Prvi list shematizirani je prikaz generičkog reda s naznačenom horizontalnom podjelom na devetnaest elemenata [sl.16]; slijedi usporedni prikaz svih pet redova, pri čemu su korintski i kompozitni prikazani na istom primjeru stupa zbog jednake propisane visine. Ostali listovi donose sheme

⁹³ Architectura nascitur ex fabrica et ratiocinatione, Vitruvije, De architectura, knjiga 1.

za pravilnu konstrukciju različitih profilacija, lukova i vijenaca. Ilustracije Vignolinog traktata prenijete su u obliku iz prvog izdanja [sl.17], bez naknadno dodanih listova iz drugog izdanja, te se ne razlikuju posebno od onih u već opisanim djelima.

2.2.5. *Li cinque ordini di architettura di Giacomo Barozzi da Vignola, A spese degli editori, Milano, 1838.*

U Milanu je 1838. godine objavljeno izdanje Vignolinog traktata koje se, kao i prethodno opisano izdanje iz 1800. godine, odlikuje karakterom priručnika. Vidljivo je to već iz samog naslova i podnaslova: *Pet redova u arhitekturi Giacoma Barozzija da Vignole; svedeno na najbolju i najlakšu metodu za uporabu arhitektima, slikarima i crtačima, namijenjeno podučavanju u javnim školama i akademijama.*⁹⁴ O zasebnim dijelovima bit će detaljnije riječi kasnije, no bitno je istaknuti da je u ovom izdanju Vignolin izvorni tekst najviše izmijenjen te je očuvan njegov generalni sadržaj, ali je prenijet u opširniju i pojednostavljenu formu.

Izdanje je tiskano u mekom uvezu, a prednje su mu korice većim dijelom uništene. Donji dio korica nedostaje, a njihov se sadržaj ponavlja u potpunosti na predlistu knjige [sl.18] pa ga je moguće rekonstruirati. U gornjem lijevom kutu nalaze se dvije naljepnice sa signaturama smještenima jednom preko druge; gornja je signatura Pokrajinske knjižnice Istre u Puli (1930.) i tiskana je na djelomično transparentnom papiru pa je kroz nju moguće pročitati tekst na donjoj signaturi i pripisati je starijoj Pokrajinskoj knjižnici Istre u Poreču (1861.).⁹⁵

Na početku izdanja nalazi se sadržaj koji se proteže na dvije stranice; prvi dio knjige uključuje predgovor izdavača i Vignolinu biografiju te je numeriran rimskim brojkama, dok je ostatak teksta numeriran latinskim brojkama. Predgovor izdavača započinje najavom kako su, vjerni svojim obećanjima i zahvalni na pozitivnom prijemu prethodnih izdanja iz 'ove kolekcije',⁹⁶ odlučno nastavili s projektom objavljivanjem Vignolinog traktata. Za djelo tvrde da je i više nego poznato i hvaljeno te da je već dva stoljeća primarno sredstvo u obrazovanju

⁹⁴ *Li cinque ordini di architettura / di Giacomo Barozzi da Vignola ; intagliati da Costantino Gianni e ridotti a migliore e piu facile lezione per uso degli architetti, pittori e disegnatori / e specialmente per servire di modello all'insegnamento nelle pubbliche scuole e nelle accademie.*

⁹⁵ Na donjoj su naljepnici vidljivi natpis BIBLIOTECA PROVINCIALE dell'Istria in Parenzo, broj 46 i logotip knjižnice sa stiliziranim prikazom koze u kružnom okviru.

⁹⁶ Riječ je o seriji djela *Raccolta di classici Italiani di architettura civile da Leon Battista Alberti al secolo XIX.*

mladih arhitekata i usvajanju profinjenih formi klasične grčke i rimske arhitekture. S obzirom da je namjena ovog izdanja također usmjerena edukaciji te njegove osnovne odlike moraju biti točnost i jasnoća, izdavači su se za ilustriranje djela obratili Costantinu Gianniju, istaknutom umjetniku i predavaču u ustanovi Bellini u Novari, gdje je Vignolin traktat već odabran kao pomoćno sredstvo u nastavi. Napominju da je izvorni tekst autora djelomično proširen na način kojim se nastojalo postići maksimalnu jednostavnost i razumljivost u skladu s didaktičkom prirodom izdanja te se nadaju da će cijenjeni čitatelji prepoznati taj uloženi trud kako bi mogli nastaviti sa zahtjevnim i skupim izdavačkim projektom. Naposljetku, istaknuto je da zasad objavljuju samo djelo o redovima u arhitekturi, dok će u budućnosti objaviti i Vignolin traktat o perspektivi, u formi kojom će iz praktičnih razloga moći povezati dva djela u cjelinu. Također, ovo izdanje objavljeno je u dva formata – *in quarto*, u kojem stranice s tekstom veličinom odgovaraju nacrtima (*tavole*) te *in octavo*, u slučaju da čitatelji žele knjigu iste veličine kao što su i ostala izdanja iz spomenute zbirke djela.

Poslije predgovora slijedi Vignolina biografija na četiri stranice, koja donosi već poznate informacije o životu i djelu arhitekta. Nalazimo jednak opis Vignolinog djetinjstva, školovanja i arhitektonskog opusa kao i u svih ostalih njegovih biografa. U relativno neutralnom tekstu ističe se poseban naglasak na palači Caprarola kao najkvalitetnijem Vignolinom djelu te parafraza sljedbenika koji govore o Panteonu kao prikladnom mjestu za ukop velikog arhitekta s obzirom na njegov doprinos disciplini. Spomenuti su D'Aviler, koji kaže da je prigodno da najveći štovatelj antike bude sahranjen u najizuzetnijem antičkom zdanju te F. Milizia, koji osuđuje činjenicu da u Panteonu ne postoji Vignolin spomenik. Biografija završava zaključkom kako je Vignola prvi koji svoje principe temelji na proučavanju konkretnih antičkih građevina i izvlačenju vlastitih zaključaka, a ne slijepom povoda za teorijom svojih prethodnika. Način na koji je učinio vlastita pravila jednostavnima za razumijevanje i uporabu, kažu, učinio je njegovo djelo općeprihvaćenim priručnikom za graditelje, a njega zakonodavcem u arhitekturi.

Izvorni sadržaj traktata, ovdje prenijet u proširenom obliku, podijeljen je na poglavlja analogno ilustracijama. Radi se, dakle, o trideset jednom poglavlju koja su naslovljena sukladno elementima redova na koje se odnose; prvo je donijet izdvojeni tekst, a ilustracije su smještene na kraju knjige. Kao što je najavljeno u predgovoru, teorijska pravila proširena su i predstavljena u obliku jednostavno formuliranih uputa, ali ni tekst ni ilustracije ne odgovaraju potpuno izvornoj strukturi Vignolinog traktata. Pet redova (sl.19) opisano je koristeći isti poredak (toskanski, dorski, jonski, korintski i kompozitni) te se ilustracije odnose na izvorna

pravila o zasebnim elementima reda, ali je ponegdje više individualnih poglavlja tematski povezano u jedno veće, detaljnije poglavlje o nekom problemu. Umjesto kratkog Vignolinog komentara s nazivima redova koji prati istovremeni prikaz svih pet redova na prvom listu traktata, ovdje nalazimo opširniji uvod koji pojašnjava strukturu redova i koncept modula, dok je drugo poglavlje posvećeno temi profilacija koje u izvornom izdanju ne postoji. Tekst, dakle, započinje kratkim osvrtom na pojam reda koji je definiran kao cjelina sačinjena od stupa, gređa, pijedestala i pripadajućih dekorativnih elemenata. S obzirom da red predstavlja pravilan i savršen ustroj dijelova koji doprinose kompoziciji i ljepoti cjeline, red je u suštini suprotnost konfuziji. Autori nadalje upozoravaju: ukoliko se ne pobrinemo da u svemu što je izloženo percepciji vladaju red i preglednost, rezultat može biti samo sveopće pretjerivanje koje nije ugodno pogledu; iz tog razloga svi dijelovi stupa i svaki dekorativni detalj koji čini dio cjeline zaslužuju biti nazvani *redom*. Jasno je vidljivo u kolikoj mjeri je pojam reda – na više semantičkih razina – dominirao sredinom 19. stoljeća; u kasnijem odlomku, autori ponovno opominju da udaljavanje od pravila može završiti isključivo „padom na razinu barbarstva, kao što se dogodilo u baroku“. Posvećenost pravilima i organizaciji izvire i iz prve rečenice poglavlja o profilacijama, koja tvrdi da su one *abeceda* arhitekture, a iz njihovih raznovrsnih kombinacija nastaju profili svih vrsta redova. Neutralan ton izvornog Vignolinog teksta u kasnijim je izdanjima nerijetko zamijenjen neposrednim izrazima divljenja antičkoj arhitekturi, poput sljedeće izjave u sklopu istog poglavlja koja naziva sva djela klasične grčke i rimske arhitekture čudesnima zbog elegancije, raznovrsnosti i jednostavnosti njihovih profilacija.

Redosljed i sadržaj većine ostalih poglavlja u pravilu odgovaraju strukturi prvog izdanja te se odnose samo na omjere i načine izračuna dimenzija pojedinih elemenata. Jedine zamjetne promjene nalaze se pri kraju djela, gdje je izostavljen list s prikazom dviju varijanti kompozitnog kapitela te jedne kompozitne baze; u ovom izdanju zadržan je samo prikaz baze koji je premješten na sljedeću ilustraciju te je postupak njegove konstrukcije opisan u sklopu poglavlja o sužavanju stupa. Averzija prema određenim formama prisutnima u baroku na ovom se mjestu očituje u vidu uklanjanja Vignolinog prikaza tordiranog stupa s ilustracije, dok u tekstu dodatni odlomak decidirano osuđuje dotičnu formu. Autor tvrdi da spiralne, zakrivljene i izvijene forme koje su se javljale u „nesretnim vremenima“ u arhitekturi nemaju nikakve vrijednosti osim raskoši materijala i strpljenja potrebnog za njihovu realizaciju. U nastavku ton postaje još oštiji: „Tordirani stupovi usporedivi su s nogama bogalja. Osakaćeni čovjek – uistinu krasan pogled! Čak ni Michelangelov autoritet ne bi mogao opravdati takvu

strahotu.“⁹⁷ Proizvoljne intervencije ovog tipa pokazuju kako prestižna reputacija nekog autora ne znači nužno da će njegovi postulati ostati netaknuti u svom izvornom obliku, iako u ovom primjeru nije riječ o objektivnom kritičkom propitivanju teorije koliko o naknadnom odricanju od stilskih tendencija proteklog razdoblja. Odbacivanje „nečistih“ baroknih formi i oživljavanje dogmatičnog shvaćanja antike u 19. stoljeću očituju se kroz urednički pristup djelu – s odobravanjem i bez komentara su prenijeti dijelovi koji su nastali proučavanjem materije nastale u antici i odgovaraju suvremenim stilskim strujama, ali je forma nastala u baroknom razdoblju osuđena bez suzdržavanja i arbitrarno odstranjena.

2.3. Sveučilišna knjižnica u Rijeci

2.3.1. Formiranje fonda

Povijest Sveučilišne knjižnice u Rijeci seže u 17. stoljeće. Isusovački red osnovao je kolegij i gimnaziju 1627. godine, a u sklopu obrazovnog sustava bilo je propisano osnivanje knjižnice čiji se fond smatra temeljem današnje Sveučilišne knjižnice. Nakon što je isusovački kolegij zajedno s gimnazijom te teološkim i filozofskim fakultetom ukinut 1773. godine, postojeći fond prelazi u vlasništvo grada te se 1782. godine osniva gradsko-gimnazijska knjižnica. Stoljeće kasnije, 1892. godine, osnovana je Biblioteca Civica koja ubrzo biva ustrojena po tadašnjim zahtjevima struke te dobiva karakter opće-znanstvene knjižnice. Sredinom 20. stoljeća, usporedo s osnivanjem viših škola i fakulteta u gradu Rijeci, javlja se potreba za izdvajanjem knjiga znanstvenog karaktera koje prelaze u fond Naučne biblioteke, osnovane 1948. godine. Današnje ime Sveučilišna knjižnica dobiva 1995. godine.⁹⁸

2.3.2. *I cinque ordini d'Architettura di Giacomo Barozzi da Vignola, Tipografia di Giuseppe Molini all'Insegna di Dante, Firenze, 1834.*

U Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci pronađen je jedan primjerak Vignolinog traktata *Regola...* tiskan 1834. godine. Kako je već navedeno, predstavlja jedinstven primjer u sklopu

⁹⁷ „Le colonne bistiche sono paragonabili alle gambe degli storpi. Bella vista davvero che suol fare un uomo sciancato! Nè certo l'autorità del Michelangelo varrà a giustificare siffatte sconcezze.“ Vignola je u izvorni tekst uvrstio tordirani stup radi njihove prisutnosti u crkvi sv. Petra u Rimu.

⁹⁸ Usp. <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/povijest> [pregledano 25. 07.2017.]

ovog rada jer nije objavljen kao zasebno djelo, već je ujedinjeno s djelom Alessandra Barce naslovljenim *Saggio sopra il bello di proporzione in architettura*.⁹⁹ Riječ je izdanju *Regola...* koje je uredio Cosimo Rossi-Melocchi i prvi put objavio 1806. godine u Firenci.¹⁰⁰

Izdanje velikog formata objavljeno je u tvrdom uvezu. Na unutrašnjoj strani korica nalazi se signatura knjižnice iz 19. stoljeća; djelo je uvedeno u katalog Bibliotece Civice pod inventarnim brojem 6152. S obzirom da je spomenuta knjižnica u trenutku osnivanja raspolagala s otprilike 7000 svezaka,¹⁰¹ moguće je pretpostaviti da je ovo izdanje već ranije bilo dijelom fonda gradsko-gimnazijske knjižnice te prešlo u fond Bibliotece Civice pri osnivanju.

Valja naglasiti da, iako je u ovom slučaju riječ o zajedničkom izdanju traktata dvojice autora, ono nema predlist ili naslovnicu posvećenu obojici autora, već započinje naslovnim listom Vignolinog traktata. List sadrži podatke o naslovu i izdavaču u sljedećem obliku: I CINQUE ORDINI / D'ARCHITETTURA / DI / GIACOMO BAROZZI / DA VIGNOLA / FIRENZE, TIPOGRAFIA DI GIUSEPPE MOLINI ALL'INSEGNA DI DANTE, 1834. Ispod naslova djela, nalazimo dvije ilustracije u formi medaljona; na lijevoj ilustraciji prikazan je Vignolin portret u profilu, dok se s desne strane nalazi prikaz pročelja palače Farnese u Capraroli. Naslovni list sadrži i žig Bibliotece Civice.

Slijedi kratki predgovor kojim se izdavač obraća čitateljima, objašnjavajući da je ovo djelo pretisak izdanja kojeg je njegov autor [Rossi-Melocchi] prvi put objavio 1806. godine. S obzirom da je izdavač u međuvremenu stekao prava za objavljivanje djela, odlučio ga je ponovno tiskati u nepromijenjenom obliku, uz izuzetak ilustracija koje je dao nanovo načiniti.

Nakon predgovora, Rossi-Melocchi uvodno pojašnjava osobnu motivaciju za objavljivanje Vignolinog djela. S obzirom da je sam objavio teorijsko djelo o pravilnim proporcijama i prikazu perspektive u arhitektonskim nacrtima pod naslovom *Saggio Teorico-Prattico* 1805. godine,¹⁰² odlučio je proširiti opseg izvornog rada posvetivši se pitanju pet klasičnih redova u arhitekturi na primjeru Vignolinog traktata. Osobno je smatrao Vignolu najboljim teoretičarem pravilnih proporcija redova, a primijetio je i da, s obzirom na

⁹⁹ Alessandro Barca (1741.- 1814.), talijanski humanist, filozof, lingvist, matematičar i ravnatelj škole arhitekture pri Sveučilištu u Padovi.

¹⁰⁰ Cosimo Rossi-Melocchi (1758.-1820.), talijanski arhitekt i zamjenik ravnatelja institucije Accademia Fiorentina delle Belle Arti (danas Accademia di Belle Arti di Firenze).

¹⁰¹ Vidi bilješku 85.

¹⁰² Puni naziv: *Saggio teorico-prattico intorno alla determinazione dell'ombre nei diversi soggetti d'Architettura geometrica*, Giuseppe Tofani e Comp. dell'Aquila Nera, Firenca, 1805.

popularnost i reputaciju *Regola...*, studenti arhitekture u Europi teško dolaze do kvalitetnih izdanja traktata, što mu je dalo dodatan poticaj da se posveti uređivanju novog izdanja. Nakon Rossijevog uvoda, slijedi izvorni Vignolin uvod u jedno od prvih izdanja *Regola*, već prikazan u radu.

Tekstualni sadržaj traktata prenijet je u izvornom obliku. Vignoline kratke upute uz odgovarajuće ilustracije nisu proširene kao u nekim kasnijim izdanjima objavljenim u istom razdoblju; jedina zamjetna modifikacija odnosi se na leksik koji je prilagođen književnom talijanskom jeziku toga vremena. Ovo izdanje prvo donosi tekst, a potom ilustracije koje su izmještene na kraj traktata. Prije samih ilustracija, nalazimo klasifikaciju redova uz popis svih elemenata dorskog, jonskog i korintskog reda; u nastavku Rossi-Melocchi donosi shematizirani prikaz triju redova s označenim elementima u odnosu na prethodni popis, kao i drugi ilustrirani list s prikazom raznovrsnih profilacija. Broj ilustracija u izvornom Vignolinom djelu značajno je smanjen te ih ovdje nalazimo ukupno osam. U prvom izdanju traktata kojeg je dao objaviti 1806. godine, Rossi-Melocchi donio je ilustracije svih poglavlja;¹⁰³ s obzirom da izdanje sačuvano u Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci ne djeluje oštećeno, nije sigurno jesu li neke ilustracije kasnije izgubljene ili se radi o naknadnoj intervenciji izdavača.

Drugi dio djela čini traktat A. Barce posvećen proporcijama u arhitekturi, prvi put objavljen 1806. godine. Kako Barca navodi u uvodu, riječ je o pregledu problema proporcija u arhitekturi koje se dijelom oslanja na materiju poznatih teoretičara poput Vitruvija, Palladia i Vignole. Djelo je podijeljeno na tri cjeline – opsežni uvod, razradu teorije te primjenu teorije u praksi. S obzirom da Barcin traktat nije posvećen isključivo Vignolinom pravilu te se radi o opširnom autorskom teorijskom djelu, u kontekstu ovog rada nema potrebe za njegovim detaljnijim prikazom. Valja samo zamijetiti zanimljiv karakter izdanja koje ujedinjuje dva sadržajno srodna, a formalno vrlo različita teorijska rada nastala u razmaku od dva i pol stoljeća; u ovom konkretnom djelu dovedena su u međuodnos kako bi se ciljanoj publici približila teorija arhitekture. Forma izdanja svjedoči o dugovječnom utjecaju Vignolinog rada na prakticirajuće arhitekate i teoretičare, kao i o autoritetu *Regola...* u obrazovanju arhitekata u 19. stoljeću.

¹⁰³ Primjerci digitaliziranog izdanja dostupni su na servisu Google Books.

3. Komparacija izdanja *Regola* sačuvanih u hrvatskim knjižnicama

Dugovječnost Vignolinog autoriteta u domeni arhitektonskog obrazovanja i prakse primjetna je već i na vremenskom rasponu izdanja sačuvanih u hrvatskim knjižnicama. S obzirom da je najstariji primjerak objavljen oko 1725. godine, a najnoviji je tiskan 1910. godine, jasno je da je Vignolin traktat dugo ostao relevantan. Ako usporedimo sva sačuvana izdanja, uočljive su stanovite vremenske odrednice unutar kojih forma traktata doživljava određene promjene.

Iako hrvatske knjižnice ne raspolažu izdanjima traktata iz 16. ili 17. stoljeća, dostupna digitalizirana izdanja svjedoče o prvom koraku razvojnog procesa forme djela. Izdanja objavljena 1596. godine u Veneciji,¹⁰⁴ 1625. godine u Rimu¹⁰⁵ te 1635. godine u Sieni¹⁰⁶ bliska su izvornom djelu. Ni sadržaj ni forma nisu modificirani; uz izuzetak nekoliko listova koji su otisnuti zrcalno, ranija izdanja traktata u suštini su samo uvezani pretisak originala. U 18. stoljeću traktat prolazi određene formalne promjene; izdanja opisana u radu, tiskana u Nürnbergu, Milanu i Veneciji u rasponu od 1725. do 1777. godine, dijele srodne karakteristike. Format izdanja značajno se mijenja; dok je prvo izdanje bilo tiskano u *folio* formatu, kroz sljedeće stoljeće smanjuje se na *quarto*, a onda i na *octavo*, kako bi djelo bilo lakše prenosivo i jednostavnije za uporabu. Zadržava se izvorni tekst nevelikog opsega, ali se otisak u rukopisu mijenja u tiskarski slog te izmješta izvan ilustracija. Oba primjerka tiskana u Italiji donose ilustraciju na jednoj stranici, a odgovarajuću bilješku na suprotnoj stranici, izmjenjujući sliku i tekst kroz cjelokupno djelo. Njemačko izdanje ima ponešto proširen i modificiran tekst te su Vignoline izvorne upute sistematizirane na drugačiji način i iscrpnije objašnjene, a skup ilustracija uvršten je na kraj izdanja. S obzirom da se u nekim primjercima u ovom razdoblju javljaju dodatne ilustracije i shematizirani nacrti s označenim mjerilom, takva su izdanja vjerojatno bila namijenjena stručnoj uporabi. Na ovom tragu započinje daljnji razvoj forme djela, uočljiv na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće.

Izdanja objavljena u Bassanu 1800. godine te u Milanu 1838. godine drastično se razlikuju od prethodnih. Tekst traktata izmijenjen je na nekoliko načina. U prvom slučaju Vignolini komentari donijeti su u izvornom obliku, ali s popratnom bilješkom urednika ili izdavača koja dodatno pojašnjava pojedine upute; usto su tekstu pridodani opširni uvod te

¹⁰⁴ URL: <https://archive.org/details/regoladellicinqv00vign> [pregledano 25. rujna 2017.]

¹⁰⁵ URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8478934c> [pregledano 25. rujna 2017.]

¹⁰⁶ URL: <https://archive.org/details/ordinidarchitett00vign> [pregledano 25. rujna 2017.]

traktat o mehanici. U drugom slučaju su izvorne upute proširene u elaborirana poglavlja analogna ilustracijama, na kojima se mogu jasno iščitati naknadne uredničke intervencije u duhu stilskih tendencija određenog razdoblja. Oba izdanja imaju prvenstveno didaktičku svrhu te su bila namijenjena studentima arhitekture; vidljivo je to i iz njihovih naslova, a sadržaj izdanja i uvećani formati ilustracija ukazuju na činjenicu da se traktat izmijenio u svojevrсни udžbenik za arhitekta i graditelje. Izdanje objavljeno 1910. godine i sačuvano u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, iako pretisak starijeg izdanja iz 19. stoljeća, također govori o dugom vijeku trajanja interesa za Vignolino djelo.

Zaključak

Iako u fondovima znanstvenih i sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj nije sačuvan velik broj izdanja Vignolinog traktata *Regola*, postojeća građa relativno je raznovrsna i omogućuje praćenje razvoja forme jednog djela u rasponu od gotovo dva stoljeća. Promjene u opsegu i karakteru teksta, kao i proširivanje izvornog broja ilustracija dodatnim pomoćnim vizualnim sredstvima, svjedoče o promjeni karaktera traktata nastalog u ozračju renesansne teorije arhitekture u utilitarno pomoćno sredstvo.

Nije moguće utvrditi kojim su putem traktati sačuvani u Hrvatskoj dospjeli u fondove sveučilišnih i znanstvenih knjižnica. Uz izuzetak dva primjerka na kojima je potpisan donator, na izdanjima nema traga o izvornim vlasnicima pa je teško pretpostaviti jesu li se izvorno nalazila u vlasništvu pripadnike struke ili kolekcionara iz bogatih obitelji. Nije poznato ni u kojoj mjeri se traktat rabio u edukativne ili strukovne svrhe, ali opisani citati Vignolinih rješenja primijenjeni u Dubrovniku svjedoče da je lokalna sredina bila dijelom šireg područja po kojem su kolali traktati i nacrti za prijenos određenih modela.

Već i na primjeru jednog autora, s obzirom na sačuvanu književnu građu te popularna rješenja potekla iz talijanske renesansne arhitekture koja su pronašla put do lokalnog kulturnog središta, može se zaključiti da je europska arhitektonska kultura unazad posljednjih nekoliko stoljeća bila uvelike prisutna i na hrvatskom tlu.

Popis literature

Knjige

1. *Architectural Theory from the Renaissance to the Present*, svezak I, Taschen, Köln, 2011.
2. *Architettura del Baroccio da Vignola Concernente i cinque Ordini Delineati, ed Arricchiti*, Presso Francesco Loccatelli, Venecija, 1777.
3. Baglione, Giovanni, *Le vite de' pittori, scultori, architetti, ed intagliatori, Dal pontificato di Gregorio XIII. del 1572. fino a' tempi di Papa Urbano VIII. nel 1642.*, Napulj, 1733.
4. Bruschi, Arnaldo, *Oltre il Rinascimento. Architettura, città, territorio nel secondo Cinquecento*, Editoriale Jaca Book SpA, Milano, 2000.
5. Coffin, David R., *Pirro Ligorio: The Renaissance Artist, Architect, and Antiquarian*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2004.
6. *Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen / Auff's neue zum fleissigsten übersehen : Mit unterschiedenen nöthigen Regeln vermehret und mit 50 Rissen in Kupffer erläutert / durch Johann Rudolph Fäsch Architectum Sr. Königl.*, Johann Christoph Weigel, Nürnberg, 1725.
7. *Dizionario Enciclopedico di Architettura e Urbanistica*, ur. Paolo Portoghesi, Istituto Editoriale Romano, Rim, 1969.
8. *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, svezak IV, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1966.
9. Gudelj, Jasenka i Botica, Dubravka, *Arte et Marte: knjige o arhitekturi u Zriniani*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, 2012.
10. Gudelj, Jasenka, *Europska renesansa antičke Pule*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.
11. *I cinque ordini d'Architettura di Giacomo Barozzi da Vignola*, Tipografia di Giuseppe Molini all'Insegna di Dante, Firenca, 1834.
12. *I cinque ordini di architettura / di Giacomo Barozzi; ridotti a piu chiara lezione per l'intelligenza degli studiosi da Pietro Martorana; incisi a Celestino Caruso*, L. Chiurazzi, Napoli, 1900.
13. *I dieci libri de l'architettura di Leon Battista de gli Alberti Fiorentino*, Apresso Vincenzo Vavgris, Venezia, 1546.

14. Kruft, Hanno-Walter, *A History of Architectural Theory. From Vitruvius to the present*, Princeton Architectural Press, 1994. New York / London
15. *La Musica Sacra nella Milano del Settecento. Atti del Convegno Internazionale di Studi Svoltosi a Milano il 17-18 Maggio 2011*, ur. Cesare Fertonani, Raffaele Mellace i Claudio Toscani, LED Edizioni Universitarie, Milano, 2014.
16. *L'architettura di Jacopo Barozzi da Vignola ridotta a facile metodo... + trattato di meccanica*, Apresso Giuseppe Remondini, Bassano, 1800.
17. *Le Due regole della prospettiva pratica di M. Iacomo Barozzi da Vignola*, Stamparia camerale, Rim, 1611.
18. *Li cinque ordini di architettura di Giacomo Barozzi da Vignola ... intagliati da Costantino Gianni e ridotti a migliore e piu facile lezione per uso degli architetti, pittori e disegnatori*, A spese degli editori, Milano, 1838.
19. Locatelli, Stefano, *Edizioni teatrali nella Milano del Settecento. Per un dizionario bio-bibliografico dei librai e degli stampatori milanesi e annali tipografici dei testi drammatici pubblicati a Milano nel XVIII secolo*, EDUCatt Università Cattolica, Milano, 2007.
20. Milizia, Francesco, *Le vite de' piu' delebri architetti d'ogni nazione e d'ogni tempo precedute da un saggio sopra l'architettura*, Stamparia di paolo Giunchi Komarek a spese di Venunzio Monaldini Libraro, Rim, 1768.
21. Palladio, Andrea, *I quattro libri dell'architettura*, Apresso di Bartolomeo Carampello, Venecija, 1616.
22. *Paper Palaces: The Rise of the Renaissance Architectural Treatise*, ur. Vaughan Hart i Peter Hicks,, Yale University Press, New Haven i London, 1998.
23. *Regola delli cinque ordini d'Architettura di M. Jac. Barozzio da Vignola*, Giuseppe Galeazzi, Milano, 1776.
24. *Storia dell'arte Italiana – volume terzo*, Carlo Bertelli, Giuliano Briganti, Antonia Giuliano, Electa, Bruno Mondadori, Milano, 1991.
25. *Studi su Jacopo Barozzi da Vignola*, ur. Anna Maria Affanni i Paolo Portoghesi, Gangemi Editore, Rim, 2011.
26. Vasari, Giorgio, *Le vite de piu eccellenti pittori, scultori ed architettori*, svezak VII, G.C. Sansoni, Editore, Firenca, 1881.

Poglavlja u knjigama

1. Gudelj, Jasenka, „Architectural treatises and the East Adriatic Coast: cultural transfers and the circulation of knowledge in the Renaissance“, u: *Artistic Practices and Cultural Transfer in Early Modern Italy. Essays in Honour of Deborah Howard*, ur. Nebahat Avcioğlu i Allison Sherman, Farnham, Ashgate, 2015., 107-127.
2. Gudelj, Jasenka, „Lo Stato da Mar: l'architettura. Il Cinquecento in Istria e in Dalmazia“, u: *Storia dell'architettura nel Veneto: il Cinquecento*, ur. Donata Battilotti, Guido Beltramini, Marsilio, Venecija 2015., str. 262-267.

Članci

1. Clarke, Giorgia, „Vitruvian paradigms“, u: *Papers of the British School at Rome*, vol. 70, 2002., str. 319-346.
2. Fiorani, Francesca, „Danti Edits Vignola: The Formation of a Modern Classic on Perspective“, u: *Studies in the History of Art, Vol. 59, Symposium Papers XXXVI: The Treatise on Perspective: Published and Unpublished*, National Gallery of Art, 2003., str. 126-159
3. Gudelj, Jasenka i Ruso, Anita, „Tiskani renesansni traktati o arhitekturi u Dubrovniku“, u: *Peristil*, br.56, 2013., str. 101-112.
4. Gudelj, Jasenka, „Radionice i klasični jezik u ranome novome vijeku: traktati i crteži na istočnoj obali Jadrana“, u: *Zbornik Dana Cvita Fiskovića 5. Majstorske radionice u umjetničkoj baštini Hrvatske*, ur. D. Milinović, A. Marinković, A. Munk, Zagreb, 2014., str. 101-121.
5. Lemerle, Frédérique, „Ars et ratio en architecture: La théorie des ordres“, u: *Seizième Siècle*, br. 8, Librairie Droz, 2012., str. 29-37.
6. Nan Rosenfeld, Myra, „From Bologna to Venice and Paris: The Evolution and Publication of Sebastiano Serlio's Books I and II, "On Geometry" and "On Perspective", for Architects“, u: *Studies in the History of Art, Vol. 59, Symposium Papers XXXVI: The Treatise on Perspective: Published and Unpublished*, 2003.
7. Waters, Michael J., „A Renaissance without Order: Ornament, Single-sheet Engravings, and the Mutability of Architectural Prints“, u: *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 71, br. 4, 2012.

Internetski izvori

1. C. Thoenes, http://architectura.cesr.univ-tours.fr/Traite/Notice/ENSBA_LES64.asp?param=en [pregledano 25. rujna 2017.]
2. *Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen*, <https://archive.org/details/desjacobibarozzi00vign> [pregledano 23. kolovoza 2017.]
3. J. B. da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, Rim, 1563., <http://architectura.cesr.univ-tours.fr/Traite/Images/LES64Index.asp> [pregledano 25. srpnja 2017.]
4. J. B. da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, Siena, 1635., <https://archive.org/details/ordinidarchitett00vign> [pregledano 25. rujna 2017.]
5. J. B. da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, Rim, 1625., <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8478934c> [pregledano 25. rujna 2017.]
6. J. B. da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, Venecija, 1596., <https://archive.org/details/regoladellicinqv00vign> [pregledano 25. rujna 2017.]
7. Marco Sebastiano Giampiccoli, biografija, http://www.treccani.it/enciclopedia/marco-sebastiano-giampiccoli_%28Dizionario-Biografico%29/ [pregledano 25. srpnja 2017.]
8. Online katalog OPAC SBN, Catalogo del Servizio Bibliotecario Nazionale, opac.sbn.it [pregledano 15. siječnja 2017.]
9. Povijest Sveučilišne knjižnice u Puli, <http://www.ami-pula.hr/hr/ustroj-muzeja/knjiznicni-odjel/> [pregledano 15. siječnja 2017.]
10. Sveučilišna knjižnica u Puli, http://skpu.unipu.hr/o_nama/sveucilisna-knjiznica [pregledano 15. siječnja 2017.]
11. Sveučilišna knjižnica u Rijeci, <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/povijest> [pregledano 25. srpnja 2017.]

Popis priloga

1. Portal palače Sorgo, Dubrovnik
2. Kuća u Ulici braće Andrijića 2, Dubrovnik
3. Portal ljetnikovca Altesti, Dubrovnik
4. J. B. da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, naslovni list prvog izdanja (1562.)
5. *Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen*, Nürnberg, 1725., ilustracija na predlistu
6. J. B. da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, Milano, 1776., ilustracija na predlistu
7. J. B. da Vignola, *Regola...*, Rim, 1563., ilustracija dorskog reda
8. J. B. da Vignola, *Regola...*, Milano, 1776., ilustracija dorskog reda
9. J. B. da Vignola, *Regola...*, Venecija, 1777., naslovni list
10. J. B. da Vignola, *Regola...*, Venecija, 1777., predlist
11. J. B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800., predgovor izdavača
12. J. B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800.
13. J. B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800., ilustracija traktata o mehanici
14. J. B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800., ilustracija
15. J. B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800., ilustracija
16. J. B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800., shematski prikaz reda
17. J. B. da Vignola, *Regola...*, Rim, 1563. i Bassano, 1800., usporedba ilustracija
18. J. B. da Vignola, *Regola...*, Milano, 1838., naslovnica
19. J. B. da Vignola, *Regola...*, Milano, 1838., usporedni prikaz redova

Izvor reprodukcija i ilustracija:

1. - 3. Gudelj, Jasenka i Ruso, Anita, Tiskani renesansni traktati o arhitekturi u Dubrovniku, u: *Peristil*, br.56, 2013., str. 101-112.
4. J. B. da Vignola, *Regola delle cinque ordini d'architettura*, URL: <http://architettura.cesr.univ-tours.fr/Traite/Images/LES64Index.asp> [zadnji put pregledano 26. rujna 2017.]
5. – 19. Autorica fotografija: Nikolina Demark

Prilozi

Sl. 1: Portal palače Sorgo, Dubrovnik

Sl. 2: Kuća u Ulici braće Andrijića 2, Dubrovnik

Sl. 3: Portal ljetnikovca Altesti, danas ulaz u groblje na Boninovu, Dubrovnik

Sl. 4: J. B. da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, naslovni list prvog izdanja (1562.)

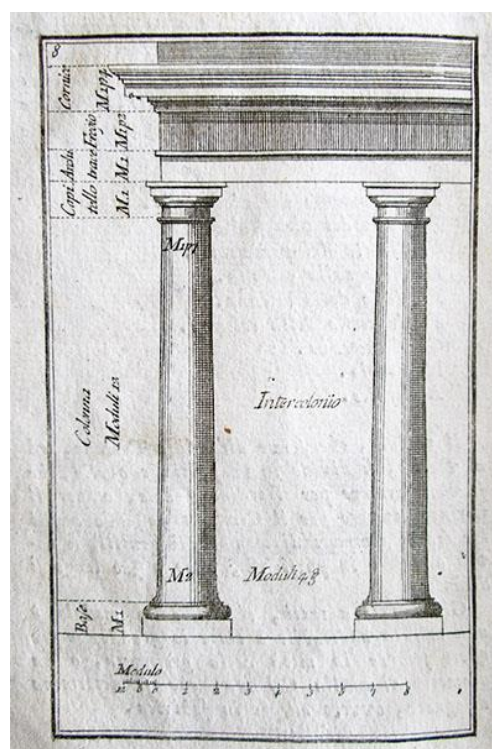
Sl. 5: Des Jacobi Barozzi von Vignola Grund Regeln über die Fünff Säulen, Nürnberg, 1725., ilustracija na predlistu

Sl. 6: J.B. da Vignola, Regola delli cinque ordini d'architettura, Milano, 1776., ilustracija na predlistu

Sl. 7: J. B. da Vignola, Regola..., Rim, 1563., ilustracija dorskog reda

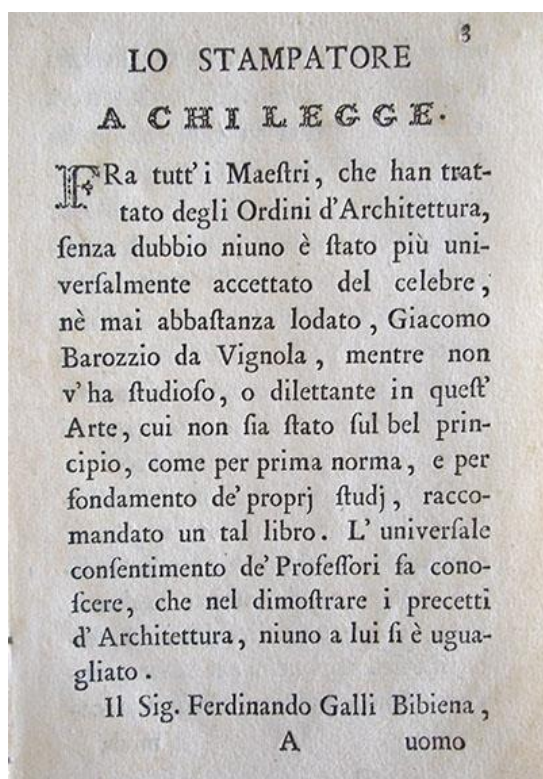
Sl. 8: J. B. da Vignola, Regola..., Milano, 1776., ilustracija dorskog reda

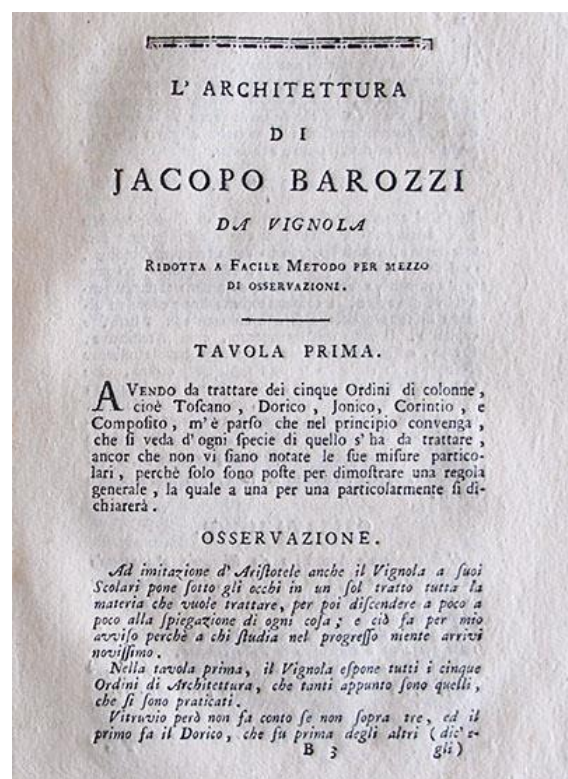
Sl. 9: J.B. da Vignola, *Regola...*, Venecija, 1777.,
naslovni list

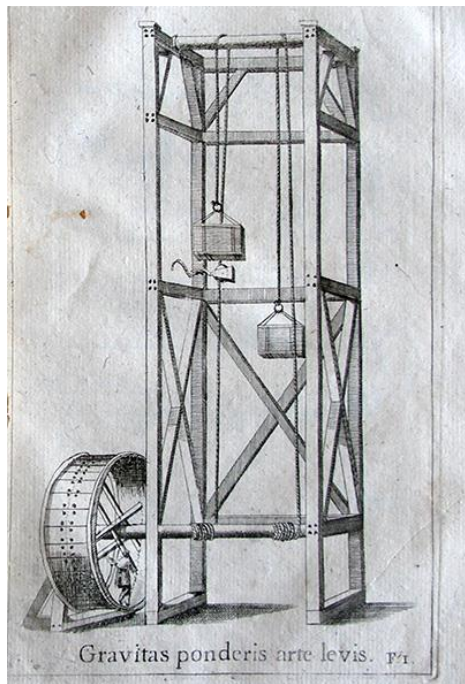
Sl. 10: J.B. da Vignola, *Regola...* Venecija, 1777.,
predlist

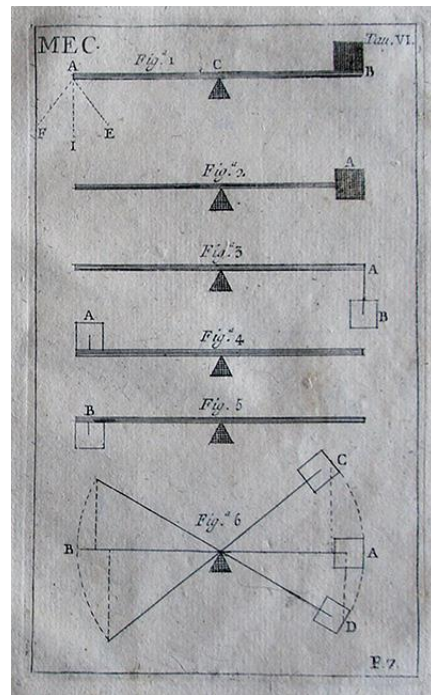
Sl. 11: J.B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800.,
predgovor izdavača

Sl. 12: J. B. da Vignola, *Regola...*, Bassano, 1800.

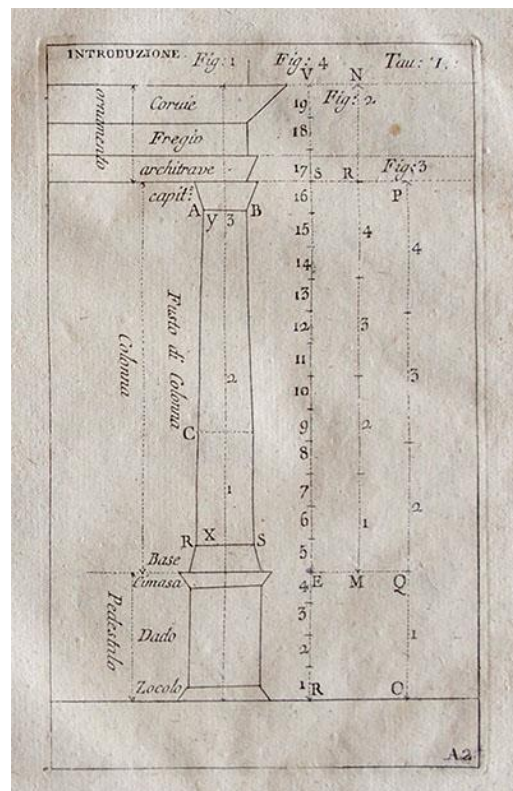
Sl.13: J.B. da Vignola, *Regola...* Bassano, 1800.,
ilustracija traktata o mehanici

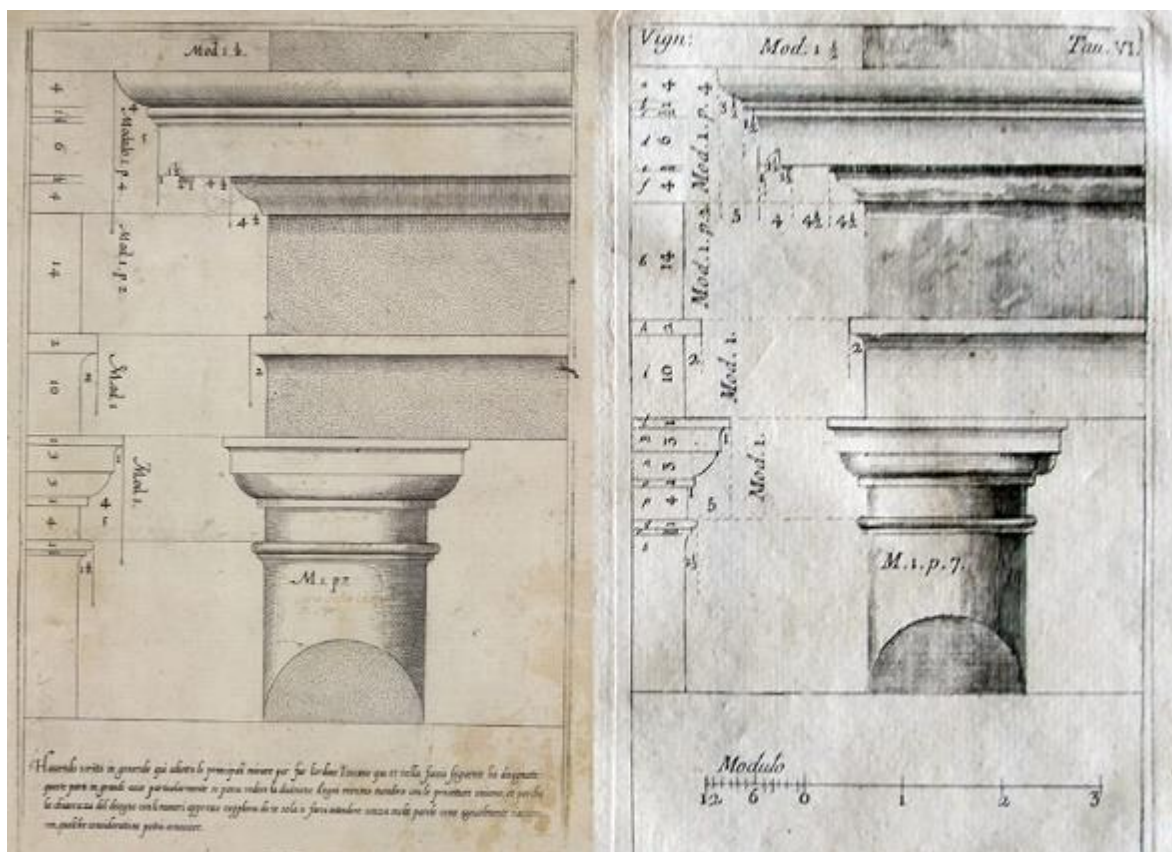
Sl.14: J. B. da Vignola, *Regola...* Bassano, 1800., ilustracija

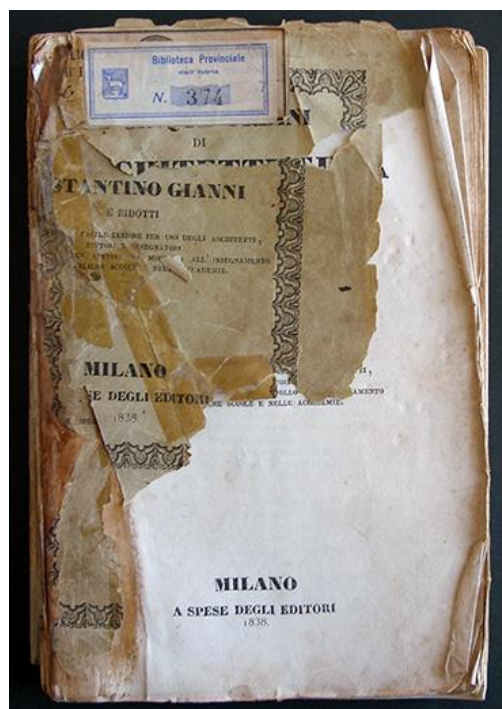
Sl. 15: J. B. da Vignola, *Regola...* Bassano, 1800.,
ilustracija

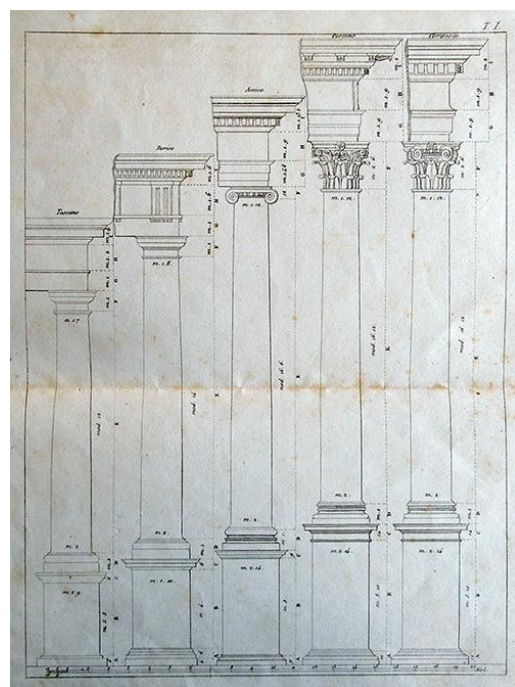
Sl. 16: J. B. da Vignola, *Regola...* Bassano, 1800.,
shematski prikaz reda

Sl. 17: J. B. da Vignola, *Regola...* Rim, 1563. (lijevo) i Bassano, 1800. (desno), usporedba

Sl. 18: J. B. da Vignola, *Regola...*, Milano, 1838., naslovnica

Sl. 19: J. B. da Vignola, *Regola...*, Milano, 1838., usporedni prikaz redova

Summary

Jacopo Barozzi da Vignola's Treatise in Croatia is a thesis written by Nikolina Demark, graduate student at the Faculty of Humanities and Social Sciences at the University of Zagreb. The central subject of the thesis is Vignola's treatise on architecture titled *Regola delli cinque ordini d'architettura* (*Canon of the five orders of architecture*), first published in 1562. The thesis features a systematic review of all published editions of the treatise that are nowadays preserved in multiple university libraries in Croatia. Every edition is compared to the first edition of the treatise, in order to establish the extent of the transformation process that the later publications went through. The thesis also aims to establish whether Vignola's theoretical work had any influence on architecture in Croatia, as well as explore a broader scope of Croatia's part in circulation of knowledge related to architecture in a wider geographic and cultural European area.

Key words: architecture, order, Regola, Renaissance, theory, treatise, Vignola